

'Oorlog in Arcadië, 1940-1945' **Kind van de Oorlog**

Cultuurwetenschappelijke Stage bij het Gelders Genootschap met onderzoek naar wees- en voogdijkinderen op kastelen, buitenplaatsen en landgoederen in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog.
De focus is hierbij gelegd op de 'Oral History'.

Amerikaanse soldaten, voogdijkinderen en Zuster Marie Pascale voor Kasteel Hoensbroek. Bevrijding september 1944. Foto: Beeldbank WO2/Niod. (Fotoarchief Kasteel Hoensbroek).

Stagerapport

Naam: Sietske Annevelink-Schurer

Faculteit: Algemene Cultuurwetenschappen (Open Universiteit)

Cursus: Stage Cultuurwetenschappen (CB0304)

Studentnummer: 851599069

Begeleider Open Universiteit: dr. Susan Hogervorst

Begeleider Gelders Genootschap te Arnhem: dr. Elyze Storms-Smeets (projectleider Oorlog in Arcadië)

Stageperiode: 3 februari t/m 22 april 2021

Inhoudsopgave

1. Inleiding	3
2. Onderzoeksvragen en doelstelling	5
3. Bronnen: Oral History en egodocumenten als onderzoeksmethode (en bronnenkritiek)	7
4. De Atlantikwall	14
5. Kind van de Oorlog; weeshuizen en scholen op landgoederen tijdens de Tweede Wereldoorlog	18
6. Casus 1: Kasteel Hoensbroek (Hoensbroek)	19
7. Casus 2: Kasteel Enghuizen (Hummelo)	39
8. Casus 3: Buitenplaatsen Over-Holland, Sterreschans en Rupelmonde (Nieuwersluis)	56
9. Conclusies en aanbevelingen voor verder onderzoek	76
10. Conclusie Oral History als methode	78
11. Bijlage:	80
- Overzicht van weeshuizen, scholen en internaten op landgoederen tijdens de Tweede Wereldoorlog	

1. Inleiding stagerapport

In het kader van mijn bachelor studie Algemene Cultuurwetenschappen aan de Open Universiteit heb ik er voor gekozen om stage te lopen op het gebied van cultuurgeschiedenis en erfgoed bij het Gelders Genootschap in Arnhem. Sinds januari 2021 is daar in samenwerking met de Nederlandse Kastelenstichting het project 'Oorlog in Arcadië, 1940-1945' van start gegaan, een onderzoek naar wat de Tweede Wereldoorlog heeft betekend voor de landgoederen in Nederland. Welke rol speelden de landgoederen ten tijde van deze oorlog? Te denken valt aan confiscaties door de Duitse bezetter en ook door de geallieerden. Verbleven er onderduikers, stond het landgoed leeg, werd het gebombardeerd, vernield, verwoest? Of deed het dienst als hospitaal? In de aanloop naar dit onderzoek bleek dat een aantal kastelen en buitenplaatsen onderdak heeft geboden aan kinderen uit tehuizen voor wees- en voogdijkinderen. Als onderdeel van het project 'Oorlog in Arcadië' heb ik als stagiaire onderzoek mogen doen naar deze kinderen die tijdens de Tweede Wereldoorlog hun tijd hebben moeten doorbrengen op een landgoed ergens in Nederland. De reden van hun verblijf op deze arcadische plekken heeft veelal te maken met de confiscatie van weeshuizen door de Duitsers en in enkele gevallen door de aanleg van de Duitse verdedigingslinie langs de Nederlandse kust, de Atlantikwall.

Voor mijn onderzoek richtte ik mij op drie casussen, drie landgoederen waarvan de geschiedenis nog naverteld kon worden door mensen die daar als wees- of voogdijkind verbleven tijdens de Tweede Wereldoorlog. Ik maakte bewust gebruik van de 'oral history' als onderzoeksmethode door deze mensen te interviewen. Ik heb vier mensen mogen interviewen. Voor de casus kasteel Enghuizen sprak ik met twee heren, Gerrit van Zeijl en Fred Hierck, ieder afzonderlijk. Alleen het verhaal van Fred Hierck heb ik in dit stagerapport uitgewerkt. De verhalen van Gerrit zijn opgenomen en zullen op een later tijdstip met transcriptie worden gearchiveerd. Dit heeft alles te maken met de tijdspanne waarin deze casussen hebben plaatsgevonden. De stage duurde formeel slechts drie maanden en om de oral history methode zo goed mogelijk toe te passen heb ik alle tijd die ik had gestoken in de uitwerking van slechts drie personen. Ook hun verhalen zijn vastgelegd, als geluidsopnamen en in enkele gevallen ook als beeldopnamen, en in hun geval getranscribeerd. Transcriberen kost enorm veel tijd, en met name deze uitgeschreven teksten van de interviews zijn een belangrijk onderdeel van oral history; deze teksten helpen bij het terugvinden van belangrijke passages en geven de gemoedstoestand van de geïnterviewden weer. Bovendien vormen deze opnamen tezamen met transcriptie, vragen, contracten en persoonlijke gegevens een historisch document met de toepasselijke titel 'Kind van de Oorlog'.

In verband met de heersende pandemie (Corona) was het nog een vraag of de interviews online hadden moeten plaatsvinden en dat had in één geval niet gekund. Gelukkig kwam de planning voor de interviews precies op het juiste moment: alle vertellers van mijn casussen waren gevaccineerd! Ontzettend fijn dat ik iedereen persoonlijk heb mogen ontmoeten.

Tot slot ben ik heel dankbaar dat ik de kans heb gekregen om stage te mogen lopen bij Gelders Genootschap en in het bijzonder bij dit mooie project! Ik dank dan ook Elyze Storms-Smeets als mijn stagebegeleider maar ook de rest van mijn teamgenoten, Sazyza Zeefat en Fred Vogelzang voor het vertrouwen dat ze in mijn hadden en hebben want ik mag als vrijwilliger nog een poosje aan het project verbonden blijven om interviews af te nemen van

mensen die, in welke hoedanigheid dan ook, verbleven op een landgoed, kasteel of buitenplaats tijdens de Tweede Wereldoorlog. Er vallen nog veel verhalen te vangen!

Sietske Annevelink-Schurer

Juni 2021

2. Onderzoeksvragen en doelstelling

Als onderzoeksthema is gekozen voor 'Kind van de Oorlog' omdat er tijdens de Tweede Wereldoorlog klaarblijkelijk wees- en voogdijkinderen op landgoederen hebben verbleven nadat ze hun weeshuis plotseling hadden moeten verlaten. Omdat hierover nog niet veel bekend is omdat hier nog geen onderzoek naar is gedaan en omdat ik mijn inzicht hier in wil vergroten heb ik mijn onderzoeksvragen gericht op deze groep wees- en voogdijkinderen. De volgende vragen heb ik als richtlijn gebruikt voor mijn onderzoek:

- Uit welke tehuizen kwamen de kinderen?
- Om hoeveel kinderen ging het?
- Waarom moesten deze kinderen evacueren?
- Hoe ging de evacuatie?
- Naar welk landgoed werden zij geëvacueerd?
- Wat was de eerste indruk van de kinderen op het landgoed?
- Hoe was het dagelijkse leven op het landgoed?
- Wat maakten de kinderen feitelijk mee van de oorlog?
- Was er angst onder de kinderen?
- Mocht er op het landgoed gespeeld en/of gewerkt worden?
- Gingen de kinderen naar school?
- Waar was de landgoedeigenaar?
- Verbleven er nog andere mensen tegelijkertijd op het landgoed (denk aan de bezetter, onderduikers, NSB'ers, enz.)?
- Was er genoeg te eten?
- Wat heeft het verblijf op het landgoed betekent voor het latere leven van de geïnterviewde?

Met al deze vragen wilde ik een blik werpen op het dagelijkse leven van kinderen die op jonge leeftijd een 'andere' wereld instapten namelijk een landgoed oftewel een arcadische omgeving. Om antwoorden te krijgen op deze vragen moest ik zoeken naar getuigen van die periode. Kinderen van toen die inmiddels op hoge leeftijd zijn. Veel tijd te verliezen was er niet. Vier mensen zijn er gevonden die bereid waren hun verhaal te vertellen. Voor de stage, mijn leerproces en de Open Universiteit was het van belang dat de focus werd gelegd op de oral history methode, een methode om ooggetuigen hun persoonlijke verhaal te laten vertellen en deze verhalen naderhand uit te schrijven. De mensen zijn hier immers zelf de bron van het verhaal. "Het is de interviewer die de toegangspoort vormt tot het materiaal dat nodig is, en diens rol moet dan ook goed worden doordacht."¹

Ik heb de volgende drie landgoederen als uitgangspunt genomen en aan elk een casus gekoppeld die ik aan de hand van deze vragen heb uitgewerkt:

1. Wees- en voogdijkinderen op kasteel Hoensbroek (Zuid-Limburg). Dit waren Rijksvoogdijkinderen uit het Rooms Katholieke weeshuis 'Meerzicht' in Velsen-Noord, maar er werden ook voogdijkinderen van elders ondergebracht. Tijdens de bombardementen in de winter van 1944/1945 toen Hoensbroek al bevrijd was, werd het kasteel ook een onderkomen voor de burgers uit de plaats Hoensbroek. En vlak

¹ Selma Leydersdorff, *De mensen en de woorden* (Amsterdam 2004), 80.

na de bevrijding in mei 1945 werd een gedeelte van het complex een gevangenis voor NSB'ers.²

2. Wees- en voogdijkinderen op kasteel Enghuizen (Hummelo, Achterhoek). Deze kinderen kwamen van het Nederlands Hervormde Diaconie-weeshuis in Den Haag. Behalve deze kinderen verbleven op het kasteel de Duitse bezetter, Oostenrijkse soldaten en onderduikers (deze laatste groep in de orangerie, het huis van de landgoedeigenaar). Tijdens de Slag om Arnhem (september 1944) moesten de kinderen weer vertrekken uit Enghuizen omdat de Duitse bezetter het kasteel in beslag nam ten gunste van een hospitaal voor Duitse gewonde militairen.³
3. Wees- en voogdijkinderen op de buitenplaatsen aan de Utrechtse Vecht in Nieuwersluis, te weten Over-Holland, Sterreschans en Rupelmonde. Deze kinderen waren een afgesplitste groep meisjes van 0 tot 10 jaar oud, afkomstig uit De Martha-Stichting in Alphen aan de Rijn. Er verbleven ook Joodse baby's die tijdens de oorlog aan het tehuis waren afgegeven.⁴

Door ooggetuigen te vinden en het toepassen van oral history als methode hoopte ik de antwoorden te krijgen op mijn vraagstelling en zodoende deze te kunnen analyseren en interpreteren. De persoonlijke ervaringen, oftewel de kleine geschiedenis, kunnen een aanvulling zijn op de meer kwantitatieve onderzoeksresultaten, de grote geschiedenis, uit de provinciale databases tot nu toe.

Mijn specifieke vraag is dan ook hoe de belevenis was van het kind van de oorlog op een plek die de naam heeft 'arcadisch' te zijn.

² <https://dagvanhetkasteel.nl/hoensbroek-van-kinderentehuis-naar-gevangenis-voor-nsbers-en-ssers/>

³ <https://gelderland.75jaarvrijheid.nl/1943/2152720/haagse-weeskinderen-op-kasteel-enghuizen>

⁴ Greep-van der Hammen, Margreet, ooggetuige.

3. Bronnen: Oral History en egodocumenten als onderzoeksmethode (en bronnenkritiek)

Om te onderzoeken hoe het leven voor wees- en voogdikinderen op een landgoed of buitenplaats tijdens de Tweede Wereldoorlog er uit zag heb ik gebruik gemaakt van oral history als onderzoeksmethode. Elmar van Ree, trainer oral history bij Erfgoed Gelderland, geeft een duidelijke uitleg over wat oral history nu precies is en waarom het wordt toegepast:

Wat is oral history?

Oral history wordt vaak vertaald als mondelinge of gesproken geschiedenis. De term heeft een dubbele betekenis. Het verwijst zowel naar de techniek als naar de uitkomst. Enerzijds is oral history een vorm van geschiedschrijving waarbij gebruik wordt gemaakt van interviews. De interviewer vraagt mensen naar hun herinneringen aan het verleden. Een beoefenaar van oral history is daarmee geschiedschrijver en interviewer in één. Anderzijds worden de gesproken bronnen die voortkomen uit de interviews ook aangeduid als oral history. Mede vanwege deze dubbele lading bestaat er tot op heden nog geen eenduidig Nederlands equivalent voor de term oral history.

Wat is een herinnering?

Een herinnering is een reconstructie van het verleden in het heden. Het is geen exacte kopie van een gebeurtenis uit het verleden. Dat heeft te maken met de werking van het menselijke brein. Deze is van nature geneigd om structuur en orde te scheppen in de veelheid aan informatie die zij binnenkrijgt. In dat proces komen er details bij en worden zaken vergeten. Een herinnering is dus geen opname die ergens wordt opgeslagen en vervolgens op elk gewenst moment kan worden afgespeeld. Er bestaan verschillende soorten geheugen. De meest bekende zijn het kortetermijngeheugen en het langetermijngeheugen. Bij oral history wordt er meestal een beroep gedaan op het laatste soort.

Wat is een oral history interview?

De belangrijkste voorwaarde van een oral history interview is dat het wordt opgenomen. Zonder opname is er geen sprake van oral history. Idealiter wordt het interview daarna getranscribeerd. Daarnaast speelt de relatie tussen de interviewer en de geïnterviewde een belangrijke rol bij een oral history interview. Een goede oral history interviewer is een luisteraar en bouwt een vertrouwensband op met de geïnterviewde. Meer dan bij een journalistiek interview krijgt de geïnterviewde de gelegenheid om zijn of haar eigen verhaal te doen. Een *oral historian* creëert die gelegenheid met tijd en aandacht en brengt zo een authentiek verhaal naar boven.

Wat kun je met oral history?

Een oral history project kan verschillende doeleinden hebben. Een belangrijk uitgangspunt is archivering. Dankzij oral history worden stukjes geschiedenis die anders verloren zouden gaan bewaard voor de toekomst. Daarnaast kunnen de verzamelde verhalen vandaag worden ingezet voor een verbeterd historisch besef en dit komt niet alleen de geschiedschrijving ten goede. Het delen van persoonlijke en historische verhalen op verschillende manieren draagt bij aan de maatschappelijke verankering van het verleden en kan bijdragen aan de identificatie van gemeenschappen en groepen.⁵

Mondelinge geschiedenis is niet alleen subjectief maar ook intersubjectief. Het interview is een product van de communicatie tussen twee individuen, de interviewer en de verteller, die elk iets van zichzelf in het interviewproces inbrengen. Degene die het interview afneemt moet zich bewust zijn van zijn of haar eigen rol want de interviewer en de verteller zijn samen verantwoordelijk voor het eindresultaat.⁶

⁵ Ree, Elmar van, 'Factsheet oral history' (pdf), Erfgoed Gelderland, trainer oral history.

⁶ https://caqnet.be/files/original/52489/2017-handleiding_mondelinge_geschiedenisCAG_extern.pdf (laatst gezien, 6 mei 2021). Bisschop, Chantal 'Leren luisteren. Een handleiding voor mondelinge geschiedenis van landbouw, voeding en landelijk leven' (Leuven, 2017), p. 4-44.

Paul Thompson verwoordt mooi in zijn boek hoe de interviewer zich dient op te stellen:

*There are some essential qualities which the successful interviewer must possess: an interest and respect for people as individuals, and flexibility in response to them; an ability to show understanding and sympathy for their point of view; and, above all, a willingness to sit quietly and listen.*⁷

Selma Leydesdorff zegt dan ook terecht in haar boek: “Het is de interviewer die de toegangspoort vormt tot het materiaal dat nodig is, en diens rol moet dan ook goed worden doordacht.”⁸ Met deze insteek heb ik de interviews afgenomen nadat ik de nodige voorbereidingen had getroffen.

De voorbereiding van de interviews

Bij het toepassen van oral history als methode moet er een gedegen voorbereiding aan vooraf gaan.

1. Het vaststellen van de probleemstelling: **wat wil ik weten?**
2. Het bedenken van de onderzoeksvragen - deze zijn niet hetzelfde als de interviewvragen – met als eerste vraag: **wie wil ik onderzoeken?**
3. Het maken van een stappenplan:
 1. Hoeveel mensen wil ik interviewen?
 2. In welke tijdspanne wil ik dat doen?
 3. Tot welke resultaten moet dit project leiden?
 4. Inlezen, informatie zoeken over mijn onderwerp, bronnen verzamelen, boeken, artikelen, archiefmateriaal en foto's verzamelen;
 5. Welke vragen wil ik stellen aan de vertellers?
 6. Het zoeken naar en het benaderen van de mensen die ik wil interviewen; een eerste contact leggen en een afspraak maken voor het interview;
 7. Het regelen van opname apparatuur en deze uitproberen;
 8. Het regelen van contracten om misverstanden te voorkomen.

Om mij voor te bereiden op de interviews heb ik eerst uitgezocht wat ik precies te weten wilde komen. Mijn probleemstelling bestond vooral uit de volgende vraag: hoe was het alledaagse leven van wees- en voogdijkinderen in tehuizen tijdens de Tweede Wereldoorlog die noodgedwongen hebben moeten evacueren naar een landgoed elders in het land? Met andere woorden hoe beleefden deze kinderen het verblijf op een kasteel of op een buitenplaats in oorlogstijd? Daarna heb ik informatie verzameld over de tehuizen van de kinderen die ik wilde interviewen, waarvan de namen door derden zijn aangereikt of die zichzelf hadden aangemeld naar aanleiding van een oproep van Elyze Stroms-Smeets tijdens een radio-uitzending in december 2020.⁹ De reeds verzamelde informatie over dit onderwerp heb ik gelezen en mij vervolgens verdiept in de landgoederen waar deze kinderen terecht kwamen tijdens de oorlog en artikelen etc. verzameld. Ook heb ik mij ingelezen in het project ‘Oorlog in Arcadië, 1940-1945’.¹⁰ Tegelijkertijd heb ik informatie gezocht over oral history omdat hierop de focus werd gelegd tijdens mijn onderzoek. Via Erfgoed Gelderland volgde ik op 8 maart 2021 een introductiecursus oral history waarin ook

⁷ Thompson, Paul 'The voice of the past. Oral history.' (Oxford University Press, 1989) p. 196.

⁸ Leydesdorff, Selma 'De mensen en de woorden' (Amsterdam 2004) p. 80;

⁹ <https://bit.ly/3tYAlG> (laatst gezien 7 mei 2021)

¹⁰ <https://www.kastelen.nl/kastelen/content/documenten/kk66.pdf>

rollenspellen voorkwamen. In verband met de pandemie (Covid-19) vond deze cursus helaas alleen online plaats maar het was desalniettemin heel zinvol om hieraan mee te doen.

De interviews

De vier mensen die ik heb geselecteerd voor het onderzoek heb ik vanwege de voorbereidingen maar vooral ook vanwege de pandemie pas in een later stadium ingepland voor een fysiek bezoek bij hen thuis om daar in hun eigen omgeving het interview af te nemen. Dit kon in de laatste week van maart en in de eerste week van april 2021 toen al deze mensen waren gevaccineerd tegen Corona. Op deze manier kon ik een beeldgesprek via de computer vermijden. Bovendien beschikte een van de vier personen niet over een computer. Een fysiek contact is voor een interview het allerbeste. Na de interviews heb ik in twee weken tijd drie van de vier gesprekken kunnen transcriberen. Ik heb hier ruim honderd uur over gedaan, dus ook buiten kantooruren. Dit is wel iets om rekening mee te houden als je eenmaal aan oral history begint. Aan de hand van de drie transcripties kon ik de casussen uitwerken. De geluidsopname van het vierde gesprek kon ik derhalve ook goed gebruiken.

De mondelinge geschiedenis leert ons niet zo veel over de feiten, maar des te meer over de betekenis ervan voor de vertellers. Het unieke van mondelinge bronnen ligt in het feit dat ze de emoties en opinies van de spreker weergeven.¹¹ Bij video-opnames is het mooi om de lichaamstaal van de vertellers vast te leggen al kan een camera ook voor afstandelijkheid zorgen. Drie interviews zijn opgenomen zonder beeld, alleen met een voice-recorder die ik heb mogen lenen van Erfgoed Gelderland (Else Gootjes), en het mooie hiervan was dat het apparaat gewoon werd 'vergeten' tijdens de opnamen waardoor de vertellers hun emoties de vrije loop hebben laten gaan wat voor mij zeer indrukwekkend was. Heel bijzonder vond ik het feit dat mensen die jou niet kennen toch alle vertrouwen in je kunnen hebben en hun verhalen met jou willen delen.

Voor mij was oral history een nieuwe manier van bronnen verzamelen. Door de verhalen van ooggetuigen aan te horen wordt er een beeld geschapen van gebeurtenissen die in een boek of in een artikel nooit zo tot uiting kunnen komen. Ik heb in mijn leven met veel mensen gesproken, ook over de oorlog, maar deze manier van vastleggen heb ik als heel bijzonder ervaren en ik heb spijt dat ik de verhalen van mijn eigen ouders nooit op deze manier heb vastgelegd. Ik zou tegen bijna iedereen willen zeggen: interview je ouders!

Het belangrijkste bij een interview zijn de open vragen en deze beginnen vaak met 'hoe', 'waar', 'wanneer' of 'in hoeverre'. Gesloten vragen geven geen ruimte voor een verhaal.

De egodocumenten die ik tijdens de interviews onder ogen kreeg bestonden veelal uit fotoboeken met bijgeschreven tekst en losse foto's. Een enkel gedicht of een ABC uit de tijd, of naar aanleiding van de evacuatie tijdens de Tweede Wereldoorlog, werd aan mij gegeven. Allemaal mooie herinneringen. Maar hierin zitten wel verschillen wat betreft een verhaal van toen en een verhaal van nu, want een tekst van de ooggetuige tijdens de oorlog (bijvoorbeeld een dagboek) is anders dan wanneer de ooggetuige op een veel later tijdstip zijn of haar bevindingen heeft opgeschreven in de vorm van een gedicht, een stukje herinnering of bijschriften bij foto's, en ook wanneer de persoon zijn verhaal op latere

¹¹ https://cagnet.be/files/original/52489/2017-handleiding_mondelinge_geschiedenisCAG_extern.pdf (laatst gezien, 10 mei 2021), Bisschop, Chantal, 'Leren luisteren. Een handleiding voor mondelinge geschiedenis van landbouw, voeding en landelijk leven.' (Leuven, 2017), p.5.

leeftijd vertelt. Het interview is in dit project afgenomen 76 jaar na deze oorlog. Het geheugen is geen passieve bewaarplaats van verleden feiten, maar een actief proces van betekenisgeving. Het verleden wordt bij herinneringen telkens subjectief geïnterpreteerd en niet zomaar gereproduceerd. Ook al is het verhaal warrig, wat ik bij een geïnterviewde meemaakte in verband met dementie, of overdrijft hij of zij zaken, of in het ergste geval zijn de verhalen gelogen, dan nog spreekt de verteller de waarheid. De verteller vertelt nooit hét verleden maar wel het door hem of haar het hier en nu, bewust of onbewust herinnerde verleden.¹²

De mens als bron is altijd subjectief. Dit kan gezien worden als een punt van kritiek. Het verhaal hoeft immers helemaal niet te kloppen. Maar deze bron heeft wel een eigen identiteit, hij of zij was ooggetuige van belangrijke gebeurtenissen, ergens op een bijzondere plek op een bepaalde tijd. De bron kan tijdens een interview, door het uiten van boosheid of door het inmiddels anders denken over gebeurtenissen, voor zichzelf het een en ander goedpraten. In feite kan het therapeutisch werken, vooral voor getraumatiseerde personen. Het luisteren tijdens de oral history methode is dan ook een van de belangrijkste aandachtspunten, letterlijk en figuurlijk. Tijdens een gesprek mogen er stiltes vallen waarna het gesprek weer wordt opgepakt. De verteller denkt na hoe en of hij situaties zal vertellen. Het gunnen van stiltes is heel belangrijk. Het zelf invullen van het verhaal door de interviewer is uit den boze. Wees niet suggestief. Empathisch luisteren en non-verbale aanmoedelingen zoals knikken en glimlachen geven de verteller alle ruimte om zijn of haar verhaal rustig op te bouwen. Tot slot, inleven is goed maar de interviewer moet zich altijd bewust zijn van het feit dat hij of zij zelf een outsider is, een vreemde onderzoeker. Dus actief luisteren en gezag geven.¹³

Na het gesprek komen er meestal nog mooie verhalen. Ik heb dat zelf ondervonden en was blij dat ik de voice-recorder nog niet had gestopt. Het contract in tweevoud heb ik door de verteller laten ondertekenen en de dag na het interview heb ik de geïnterviewde opgebeld om te bedanken voor het gesprek en de gastvrijheid en om nog even te praten over bepaalde onderwerpen die aan de orde waren gekomen. Dit werd zeer gewaardeerd.

Het schrijven van een transcript

Voor de opslag in een archief is het belangrijk om de gesproken tekst om te zetten in een geschreven tekst. Een transcript. Aan de hand hiervan is het gemakkelijker om een verhaal te schrijven dan vanuit een geluidopname. Met hulpmiddelen zoals ik heb geprobeerd met Amber Script is het mogelijk om een snellere uitwerking van de tekst te hebben. Maar mijn ervaring was dat ik met het corrigeren van de uitwerking van 10 minuten bandopname nog langer bezig was dan wanneer ik de opname zelf ging transcriberen. Omdat ik zelf bij het interview aanwezig ben geweest kon ik onduidelijke stukken beter invullen/herkennen dan het hulpmiddel. Wat ik niet heb gebruikt maar wat zeker het proberen waard is, is het gebruik van programma's als F4 en Express Scribe. Hierin kan je op je scherm het geluid bedienen en tegelijk de tekst typen. Ik kon dat ook door de geluidopname onderin mijn scherm te zetten. Het principe is hetzelfde.

¹² https://cagnet.be/files/original/52489/2017-handleiding_mondelinge_geschiedenisCAG_extern.pdf (laatst gezien, 10 mei 2021), Bisschop, Chantal, 'Leren luisteren. Een handleiding voor mondelinge geschiedenis van landbouw, voeding en landelijk leven.' (Leuven, 2017) p. 18.

¹³ Ibidem, p. 20.

Voor het uitschrijven heb ik als eerste de namen van de geïnterviewde en de interviewer(s) en de afkortingen (beginletters) daarvan beschreven, en ook de datum en de plaats van het interview. Ik heb alle uh's en ah's beschreven en om de zoveel tijd een tijdsaanduiding gegeven zodat ik steeds wist waar ik gebleven was. Een enkele keer heb ik de gemoedstoestand tussen haakjes uitgeschreven. In één interview heb ik de uitspraak van het Nederlands van de verteller niet gecorrigeerd. Deze tekst is dus niet in ABN uitgeschreven. Het is raadzaam een korte samenvatting van het interview (300 woorden) te geven. Door steeds achter de beginletter een dubbele punt te plaatsen is het duidelijk wie er aan het woord is. De tekst heb ik achter elkaar door geschreven maar het is ook mogelijk om telkens op een nieuwe regel te beginnen als een ander aan het woord komt.

Van transcript naar verhaal

Als het interview is uitgewerkt tot een transcript is het niet geschikt voor publicatie. Een transcript is de bron van het verhaal en de basis om van hieruit een goedlopend leesbaar verhaal te schrijven. Ik heb gekozen voor het volgende verhaalmodel: een titel, waaruit de lezer kan opmaken waar het verhaal over gaat, dit kan ook een stukje citaat zijn uit het interview; een inleiding, met wie, wat, waar en wanneer. Hierin schets ik de context van het verhaal: zoals de naam en het geboortjaar van de ooggetuige, een omschrijving van het thema en de gebeurtenissen, de plaats waar het verhaal zich afspeelde en een afbakening van de tijd. Hierna volgt de kern van het verhaal dat wordt verteld vanuit het perspectief van de getuige. Ik open na de inleiding met een apostrof en schrijf verder in de ik-vorm en in de verleden tijd. Op deze manier lijkt het alsof de getuige zijn verhaal rechtstreeks aan de lezer vertelt. De volgorde van delen uit het interview mag worden veranderd om zodoende een gestructureerd verhaal te schrijven. Echter de inhoud van het verhaal van de getuige moet worden gerespecteerd. Het slot van het verhaal moet pakkend zijn zodat het langer blijft hangen bij de lezer. Dit kan met een citaat of een afrondende zin. Het verhaal eindigt met een apostrof sluiten.¹⁴

¹⁴ <https://erfgoed gelderland.nl/wp-content/uploads/2019/10/Levende-geschiedenis.-Een-oral-history-handleiding.pdf> (laatst gezien 11 mei 2021), p. 27-34.

Het interview wordt pas een mondelinge bron samen met de randdocumenten

Om het interview te verwerken tot een historische bron moeten de volgende documenten tezamen gearhiveerd worden:

1. Het thema van het project en het doel van alle onderwerpen die aan bod komen (Word);
2. De vragenlijst (Word);
3. De geluidsopname (kan MP3 zijn);
4. Het transcript (Word);
5. De eventuele samenvatting van het interview (Word);
6. Het uitgeschreven verhaal, geschreven aan de hand van het transcript (Word);
7. Het getekende contract (scan in pdf);
8. Foto 1 (JPEG);
9. Foto 2 (JPEG), enz.;
10. Archiveringsformulier (Word)*.

*Archiveringsformulier. Deze bevat metadata over het interview en de bijgeleverde afbeeldingen. Zo weten volgende onderzoekers wat de context was van het interview en de afbeeldingen. Erfgoed Gelderland werkt met deze formulieren.

Bronnenkritiek

Wetenschappelijk gezien is de verhalenverteller als bron niet voldoende om een goed beeld te geven van een historische situatie ook al spreekt deze persoon altijd de waarheid want het is zijn of haar waarheid. Het mooiste is wanneer feiten en gebeurtenissen ook via andere bronnen gecheckt kunnen worden. Hiervoor is het noodzakelijk dat er gebruik gemaakt wordt van verhalen en/of egodocumenten van andere personen die in dezelfde situatie hebben vertoefd op hetzelfde moment als de geïnterviewde. In het geval van een oorlogssituatie op een landgoed kan gedacht worden aan interviews met de bezetter of met de bevrijder, met personeel of met andere bewoners van het landgoed. Hun verhalen en dagboeken kunnen een andere kijk geven op situaties dan door de geïnterviewde verteld. Indien die personen zijn overleden is het raadzaam om te zoeken naar nazaten van deze mensen die eventueel over bepaalde situaties iets kunnen vertellen.

Mocht er door tijdgebrek of door het niet kunnen vinden van andere bronnen geen aanvullende informatie voorhanden zijn dan is de uitkomst sec van het onderzoek volgens de oral history methode ook een uitkomst. Voor eventueel verder bronnenonderzoek kunnen studenten of vrijwilligers worden ingezet.

Literatuur

Bisschop, C., *Leren luisteren. Een handleiding voor mondelinge geschiedenis van landbouw, voeding en landelijk leven* (Leuven 2017).

Dobson, M. en B. Ziemann, *Reading Primary Sources. The interpretation of texts from nineteenth- and twentieth-century history. Routledge guides to using historical sources* (London and New York 2009).

Frisch, M., *A Shared Authority: Essays on the Craft and Meaning of Oral and Public History* (Albany 1990).

Green, A., *Cultural History. theory and history* (New York 2008).

Hagen, J., *Vragen over vroeger. Handleiding voor het maken van historische interviews* (Utrecht 1993).

Kamp, J., S. Legêne, M. van Rossum en S. Rümke, *Geschiedenis SCHRIJVEN! Wegwijzer voor historici* (Amsterdam 2016).

Leydesdorff, S., *De mensen en de woorden* (Amsterdam 2004).

Thompson, P., *The voice of the past. Oral history* (Oxford University Press 1989).

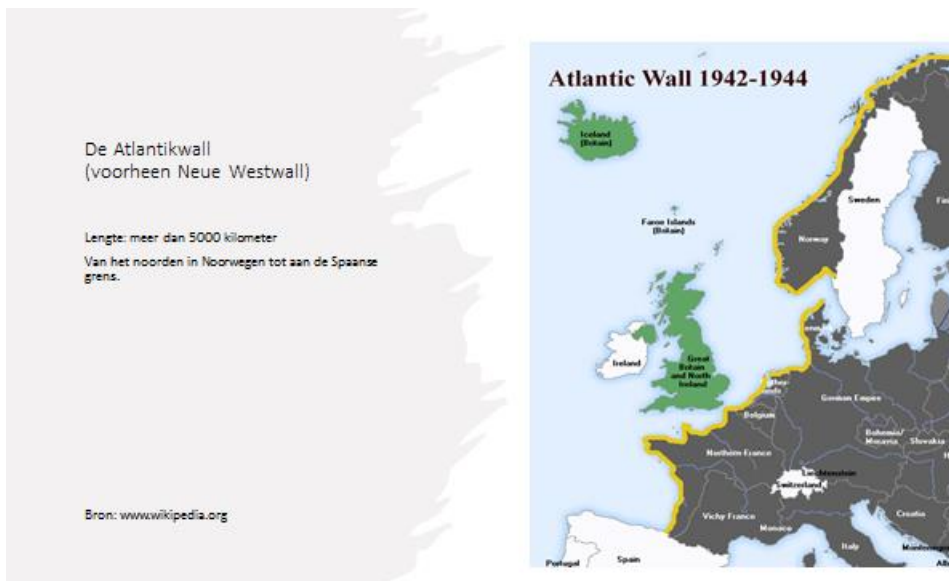
Zon, L. van der, *Levende geschiedenis. Een oral history handleiding* (Arnhem 2016).

Website

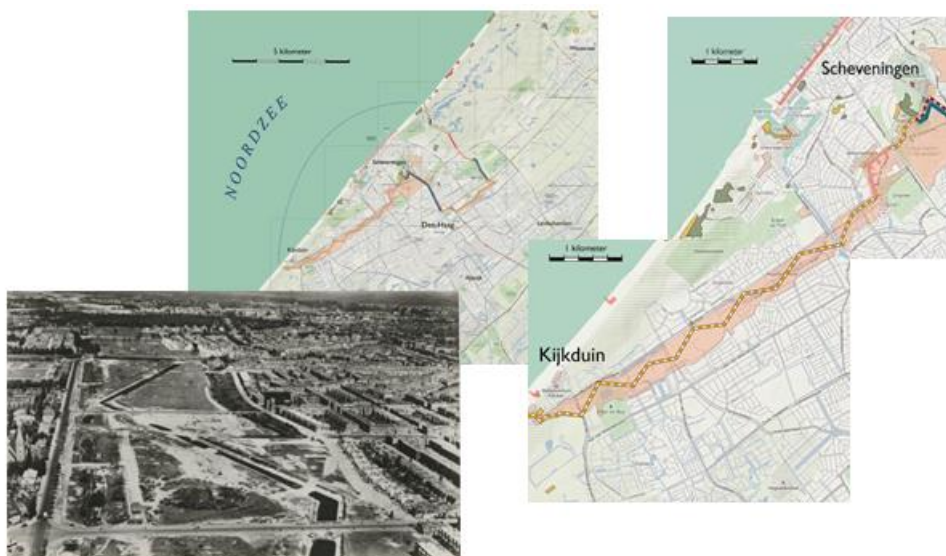
Voorbeeld van interviews met nonnen, over WOII.

<http://getuigenverhalen.nl/projecten/bommen-en-habijten>

4. De Atlantikwall

In 1941 zag Hitler zich geconfronteerd met een mogelijke tweefrontenoorlog. Aan de ene kant dreigde een Engelse invasie van het Europese vasteland en aan het Oostfront een Russische tegenaanval. Omdat hij niet genoeg mensen en materieel had voor beide fronten besloot hij in december van dat jaar over te gaan tot de bouw van de *Neue Westwall*. Deze benaming was geïnspireerd op de *Westwall*, een 630 kilometer lange verdedigingslinie aan de westgrens van Duitsland (van Kleef bij Nederland tot Basel in Zwitserland) die al in 1938 in aanbouw was. De *Neue Westwall*, later *Atlantikwall* genoemd, kon met zo min mogelijk manschappen worden bemand waardoor Hitler zijn overige soldaten kon inzetten aan het Russische front.¹⁵ Het Duitse woord 'Atlantikwall' vond men uiteindelijk een betere benaming omdat het een verdedigingslinie langs de kusten van de Atlantische Oceaan betreft.

¹⁵ Mellink G.J., *Verdreven voor de Atlantikwall. Ontruiming en afbraak van de Nederlandse kuststreek, 1942-1945* (Zwolle 2017) 20 en 179..

In 1942 gaf Hitler de opdracht tot het bouwen van de Atlantikwall om de kust vanaf de grens Finland-Noorwegen tot aan de grens Frankrijk-Spanje te verdedigen tegen een mogelijke invasie vanuit het Westen. Deze verdedigingslinie van 5200 kilometer bestond uit duizenden betonnen bunkers met kust- en luchtafweergeschut langs de gehele Europese kust. Maar ook loopgraven, tankgrachten, prikkeldraadversperringen, mijnenvelden en antitankmuren werden aangelegd. Op deze manier zou een invasie van de West-Europese geallieerden vanuit zee niet aan land kunnen komen. Om zijn doel te bereiken confisqueerde Hitler alle huizen en gebouwen die in een strook langs de gehele linie, tot 5 kilometer landinwaarts, lagen. Zo ook in Nederland. En de mensen die hier woonden moesten hals over kop vertrekken. Het ging hier om 300.000 bewoners van de kuststreek. Voor Den Haag alleen al betekende dit dat een kwart van de bevolking moest evacueren. De huizen van deze bewoners werden leeggeroofd, bruikbare spullen en onderdelen zoals metaal werden naar Duitsland getransporteerd voor respectievelijk het Duitse volk en de munitiefabrieken. Vervolgens werd alles afgebroken. Enkele gebouwen werden gevorderd om te dienen als onderkomen of als hoofdkwartier voor Duitse troepen.¹⁶ In de brede uitwaaiende strook vanaf Kijkduin in noordoostelijke richting, inmiddels *Spergebiet* werd een 6 kilometer lange tankgracht gegraven van 20 meter breed met een vrij schootsveld van 300 meter.¹⁷

Er ontstond een enorme volksverhuizing want naast het grote aantal bewoners dat moest evacueren vond tegelijkertijd het transport plaats van vele Joden naar Duitsland en Polen. Alle tehuizen, ook die voor wees- en voogdijkinderen, die in de verdedigingslinie lagen werden ontruimd. De kinderen moesten noodgedwongen evacueren naar een onderkomen elders in het land. Maar waar moesten al deze kinderen naar toe? Zij hadden immers geen familie die hen kon opvangen. Voor de wees- en voogdijkinderen moest in korte tijd een opvang geregeld worden en het liefst voor het hele tehuis als één groep. Een oplossing voor dit grote probleem waren de kastelen, landgoederen en buitenplaatsen elders in Nederland. Enkele hiervan worden onder de loep genomen in de uitwerking van de drie casussen verderop in het rapport.

De Atlantische muur werd na de oorlog, wat betreft de tankgrachten in de stad, het afweergeschut, de prikkeldraadversperringen enz. aan de kust, afgebroken, ontmanteld en hersteld. In Den Haag bijvoorbeeld is, als je het weet, nog wel te zien waar de tankgrachten liepen en waar nieuwe bebouwing staat op de plek van het vrijgemaakte schootsveld. De bunkers in de duinen werden veelal met dynamiet opgeblazen en weggehaald maar veel bunkers zijn in Nederland tot op heden nog te terug te vinden in het landschap. Het zijn de overblijfselen van een wrede oorlog. Sommige nog goed zichtbaar, andere verstopt onder een dikke laag zand en helmgras. Lange tijd was er geen aandacht voor dit omstreden militair erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog. Tot eind jaren zeventig trokken de bunkers slechts de aandacht van avonturiers. Daarna verschenen er serieuze studies waarin werd geconcludeerd dat bunkers op culturele, morele en politieke gronden werden genegeerd. In de jaren tachtig, met de opkomende belangstelling voor jonge bouwkunst, was er meer aandacht voor de Atlantikwall maar toch bleef deze achter. Toen de verdedigingslinie werd gezien als vestingbouwkundig fenomeen in de jaren negentig kwam er een kentering: van een verdedigingslinie werd het een beschermd onderdeel van de oorlog, maar dat geldt niet voor de gehele linie. Slechts losse objecten worden inmiddels gezien als monument van de

¹⁶ Purmer, Michiel, *Het landschap bewaard* (Hilversum 2018) 187-191.

¹⁷ <https://nl.wikipedia.org/wiki/Atlantikwall> (laatst gezien 17 mei 2021).

Atlantikwall. Het is en blijft nog steeds omstreden erfgoed, dadererfgoed.¹⁸ Bunkers fungeren sinds de jaren negentig als bunkermuseum (het eerste Atlantikwall-museum staat in Hoek van Holland, 1996.¹⁹), oefenlocatie voor bandjes, als vakantieverblijf, enzovoorts. Veel bunkers zijn nog authentiek en bruikbaar voor vele doeleinden. Het ontmantelen van deze bouwwerken is meestal geen optie vanwege de hoeveelheid beton die is gebruikt. Ze zullen dus hoogstwaarschijnlijk eeuwig onderdeel van het landschap blijven.

Blijft de vraag of deze bunkers ooit als geheel zullen worden gezien als cultureel erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog. Ze zijn onderdeel van het grote verhaal, de grote geschiedenis maar bunkers refereren ook vaak aan persoonlijke geschiedenissen uit het oorlogsverleden.²⁰ Wordt de Atlantikwall, met zijn omstreden karakter en een steeds kleiner aantal ooggetuigen uit de Tweede Wereldoorlog, ooit onderdeel van ons militair cultureel erfgoed?²¹

¹⁸ Purmer, Michiel, *Het landschap bewaard* (Hilversum 2018) 191-197.

¹⁹ <https://nl.wikipedia.org/wiki/Atlantikwall> (laatst gezien 17 mei 2021).

²⁰ Ibidem, 195.

²¹ Purmer, Michiel, *Het landschap bewaard* (Hilversum 2018) 197.

Literatuur:

Mellink G.J., *Verdreven voor de Atlantikwall. Ontruiming en afbraak van de Nederlandse kuststreek, 1942-1945* (Zwolle 2017).

Purmer, M., *Het landschap bewaard* (Hilversum 2018).

Websites:

<https://nl.wikipedia.org/wiki/Atlantikwall> (laatst gezien 17 mei 2021).

<https://historiek.net/atlantikwall-sloeg-blijvende-littekens/69307/>

Afl. 1 Vrij op het Wad - Atlantikwall on Vimeo

<https://vimeo.com/402541712>

Atlantikwall - Wikipedia

<https://nl.wikipedia.org/wiki/Atlantikwall>

De Atlantikwall en andere sporen uit de Tweede Wereldoorlog | Militair erfgoed | Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

<https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/militair-erfgoed/erfgoed-per-periode/tweede-wereldoorlog>

De grote volksverhuizing: verdreven voor de Atlantikwall - Geschiedenis van Zuid-Holland

<https://geschiedenisvanzuidholland.nl/verhalen/de-grote-volksverhuizing-verdreven-voor-de-atlantikwall>

Een route langs gesloopte huizen in Den Haag

https://www.haagshistorischmuseum.nl/files/2015-04/dsg_bloemenbuurt_a4_zw_def.pdf

Hoe de Atlantikwall honderdduizenden Nederlanders heeft verdreven | NPO Kennis

<https://npokennis.nl/longread/7775/hoe-de-atlantikwall-honderdduizenden-nederlanders-heeft-verdreven#id-10>

Een overzicht van geëvacueerde inrichtingen op 15 mei 1944

http://resolver.kb.nl/resolve?urn=urn:gvn:EVDO02:NIOD05_4187&role=pdf

5. Kind van de Oorlog.

Landgoederen als tijdelijk verblijf voor Nederlandse wees- en voogdijkinderen

In 1942, tijdens de Tweede Wereldoorlog, moesten veel inwoners langs de westkust van Nederland noodgedwongen hals over kop evacueren. De reden hiervoor was de aanleg van de Atlantikwall door Hitler, een verdedigingslinie langs de kust van Noorwegen tot aan Spanje. Een deel van de evacuees vond zelf onderdak elders in het land en de rest werd ondergebracht in de aangewezen opvanggemeenten in andere provincies.²² Daarnaast moesten hele kindertehuizen evacueren omdat hun gebouwen werden geconfisqueerd door de Duitse bezetter. Maar wat te doen met bijvoorbeeld 150 kinderen of meer in een tehuis voor wees- en voogdijkinderen? De meeste van hen waren voogdijkinderen uit ontwrichte gezinnen, gezinnen met een justitiële achtergrond of gezinnen waarvan de vaders waren afgevoerd naar Duitsland en waarvan de moeders niet in staat waren om de kost te verdienen voor het achtergebleven gezin. Ook de kinderen uit gezinnen waarvan de moeder was overleden werden naar een tehuis gestuurd omdat de vader niet tegelijkertijd kon werken en de zorg kon dragen voor het gezin. Veel mensen leefden in grote armoede. Kinderen werden ook te vondeling gelegd of afgestaan aan een tehuis omdat daar wellicht een beter leven voor hen in het verschiep lag. Kinderen die onder voogdij gesteld werden kregen een beter leven in een tehuis wat betreft voedsel, kleding en scholing. Al deze verschillende kinderen leefden samen onder het regime van strenge nonnen of leiding. Van liefde voor de kinderen was geen sprake en er werd veel en zwaar gestraft. De kinderen waren, zo is gebleken, hun vertrouwen in de medemens volledig kwijt. Het verblijf in een tehuis was meer een vorm van overleven.

Een nieuw onderdak vinden voor al deze kinderen vanwege de gedwongen evacuatie was een groot probleem. Men wilde de groepen het liefst bij elkaar houden en daarvoor waren grote onderkomens nodig. Kastelen, landgoederen en buitenplaatsen zorgden voor de oplossing van dit probleem. Binnen het project Oorlog in Arcadië heb ik dit onderwerp onderzocht door op zoek te gaan naar ooggetuigen uit die tijd oftewel de wees- en voogdijkinderen van toen. Vier ooggetuigen uit drie verschillende tehuizen die tijdens de Tweede Wereldoorlog hebben moeten evacueren zijn gevonden en zij waren bereid hun verhaal te vertellen in de vorm van een interview. De verhalen, met elk een eigen geschiedenis, zijn ondergebracht in drie casussen, te weten Hoensbroek, Enghuizen en Sterreschans.

Het doel van de casussen was te onderzoeken welke kinderen wanneer op welk landgoed terecht kwamen en welke invloed dat verblijf op het landgoed tijdens de Tweede Wereldoorlog op hen had. Wat maakten zij feitelijk mee van de oorlog? Hoe beleefden zij het landgoed als plek, als woonverblijf? En kwamen zij in contact met de Duitse bezetter, NSB'ers of met de Geallieerden? Hoe was hun dagelijkse leven tijdens dat verblijf? Werd er onderwijs gegeven en waar gebeurde dat? Was er genoeg te eten op het landgoed? Al deze vragen zijn in de interviews aan de orde gekomen en worden per casus toegelicht.

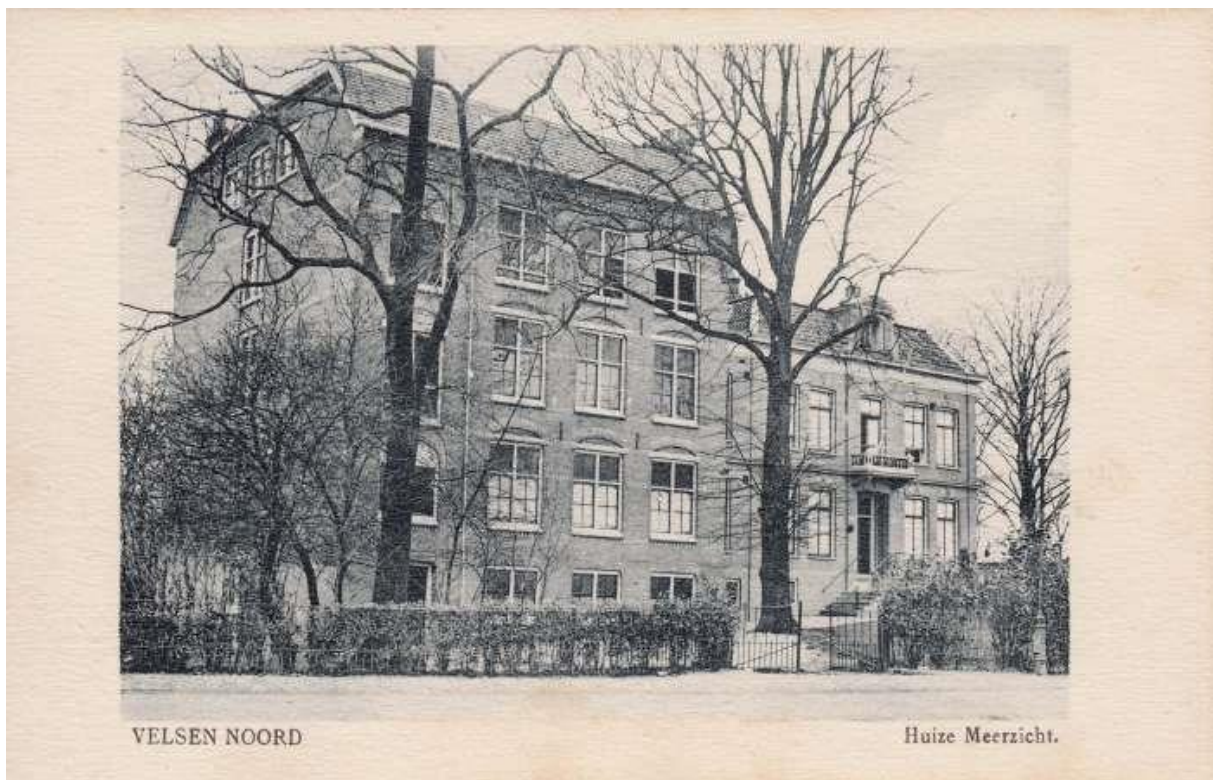
²² Mellink G.J., *Verdreven voor de Atlantikwall. Ontzuiming en afbraak van de Nederlandse kuststreek, 1942-1945* (Zwolle 2017) 31.

6. Casus 1: Kasteel Hoensbroek

Inleiding

Kinderen van het weeshuis Meerzicht in Velsen-Noord in Noord Holland moesten tijdens de Tweede Wereldoorlog evacueren. Hun tehuis lag in het gebied met een nieuwe bestemming, de Atlantikwall, de verdedigingslinie van Hitler. Het was een groot geluk dat het weeshuis als groep met inboedel en al terecht kon in kasteel Hoensbroek. Ook voogdijkinderen afkomstig uit arme gezinnen werden bij deze groep geplaatst.

Huize Meerzicht in Velsen-Noord (Noord-Holland), internaat

Een Ansichtkaart van Huize Meerzicht. Rechts het oorspronkelijke landhuis dat diende voor het bestuur en links het internaat voor de kinderen. Beeldbank Museum Kennemerland. Ca. 1915.²³

In Huize Meerzicht te Velsen-Noord in Noord-Holland werd op 25 oktober 1908 een internaat opgericht voor de verzorging en opvoeding van het arme kind, voornamelijk gericht op het sociaal en geestelijk misdeelde kind onder leiding van de Congregatie Zusters van 'Het Arme Kindje Jezus'.²⁴ De 130 tot 160 kinderen die daar woonden waren onder voogdij geplaatst en dertig zusters zorgden voor hen. Bij Meerzicht hoorde ook een naai-, bewaar-, een jongens- en een meisjesschool. Toen in 1940 de Tweede Wereldoorlog uitbrak ging het normale leven binnen het internaat, inmiddels omgedoopt tot weeshuis, gewoon door. De kinderen gingen naar school en er was nog genoeg te eten, al is het huis in de eerste oorlogsjaren aan voedsel geholpen door de Voorzienigheid.²⁵ De spanningen waren

²³ <https://www.museumbeverwijk.nl/cgi-bin/beeldbank.pl?ident=80058&search=VELD%20fromdate%20Rijksstraatweg%20/%20Wijkerstraatweg&sort=14&inword=2&display=gallery&istart=1>

²⁴ C. van Berge en R. Braad, 'Het kindertehuis Kasteel Hoensbroek' in: *Het land van Herle* (1994) 3\4, 106-114.

²⁵ Ibidem, 106.

hoog in Huize Meerzicht tijdens de oorlog en twee jaar later moesten alle kinderen opeens hun huis uit...

Op 22 oktober 1942 werd bekend dat het huis moest evacueren. De Duitsers wilden een verdedigingslinie aanleggen in de duinen en Meerzicht moest hiervoor wijken. Omdat het hoofdkantoor van Congregatie Zusters van Het Arme Kindje Jezus in Zuid-Limburg was gevestigd, in de plaats Sijpelt niet ver van Hoensbroek, ontstond gelukkig de mogelijkheid om naar kasteel Hoensbroek te evacueren. Dit kasteel stond in een restauratiefase en werd niet (meer) bewoond. Het was echter geen gemakkelijk besluit. De gehele inboedel van Huize Meerzicht moest worden ingepakt en verscheept, inclusief de gehele voedselvoorraad in wekpotten. En ook de kinderen moesten worden vervoerd, een hele operatie. Pas op 9 december 1942 vertrokken de 160 kinderen en de nonnen vanaf station Schoonovens per trein richting Hoensbroek. De oudere kinderen hadden de zorg voor de kleintjes en samen met de andere kinderen en de nonnen vormden ze een lange stoet die zich begaf naar het station, uitgezwaaid door omwonenden en overige burgers. De eerste etappe van de reis ging per trein via Arnhem en eindigde in Roermond. Daar verbleven de kinderen in verschillende onderkomens. De inboedel ging per boot via Roermond naar kasteel Hoensbroek en daar werd het kasteel door de nonnen ingericht. Pas toen alles op zijn plek stond konden de kinderen doorreizen naar Hoensbroek waar ze op 23 december 1942 op het kasteel arriveerden.²⁶

Kasteel Hoensbroek, voor 1940. Foto: door Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed.

(Archief van de Congregatie van de zusters van het Arme Kind Jezus te Sijpelt, Kroniek nr. 67: 'Kroniek Meerzicht 1933-1946', p. 23).

²⁶ <https://www.landvanherle.nl/editie/1994/199406.pdf> (laatst gezien: 5 maart 2021), p 60 e.v.

Het verhaal van Gerda van Hoorn-Otto

Adres: Loosduinsehoofdstraat 176, 2552 AL Den Haag

Telefoon: 070-3979019

E-mail: gerdavanhoornotto@hotmail.com

Datum: 31 maart 2021

Interviewer: Sietske Annevelink-Schurer (student Algemene Cultuurwetenschappen bij de Open Universiteit en stagiaire bij het Gelders Genootschap voor het project 'Oorlog in Arcadië, 1940-1945').

Interviewer: Sazya Zeevat (Gelders Genootschap en vast teamlid van het project 'Oorlog in Arcadië, 1940-1945').

Samen met Sazya Zeevat bezocht ik op een zeer warme laatste dag van maart Gerda van Hoorn-Otto in Den Haag. Zij was in verband met haar hoge leeftijd al gevaccineerd tegen het Corona-virus dus we waren meer dan welkom!

Gerda van Hoorn-Otto is geboren op 20 mei 1932 te Den Haag. Het gezin bestond in 1942 uit 7 kinderen en haar vader ging langs de deuren met bosjes bloemen. Een groot deel van de opbrengst zette hij om in drank. Ze waren erg arm. Begin 1943, Gerda was tien jaar oud, werd haar vader naar Duitsland gestuurd om daar te werken voor de Duitse bezetter. Maar voordat hij vertrok liet hij de vijf jongste kinderen onder voogdij stellen en bracht hij ze naar een Schippersinternaat in Amstelveen omdat hij voorzag dat zijn vrouw tijdens zijn afwezigheid het niet zou kunnen bolwerken om het gezin draaiende te houden. De moeder van Gerda, op dat moment hoogzwanger van het achtste kind, wist hier niets van want de gehele operatie vond plaats in de nacht of vroege ochtend terwijl moeder sliep. De twee

oudste kinderen hielpen mee de jonge kinderen, waaronder Nelleke met het Syndroom van Down, weg te brengen. Eerst naar een opvang in Den Haag waar de kinderen werden gewassen en kaalgeschoren vanwege de luizen.²⁷ Vervolgens vertrokken ze naar het Schippersinternaat. Daar verbleef Gerda, samen met twee broertjes en de zusjes Miesje en Nelleke, een aantal maanden totdat ze op een dag, samen met Miesje, zomaar werd opgehaald...

Het Schippersinternaat in Amstelveen (Amstelveenseweg). Foto SERC. 15794.²⁸

“En op een goeie dag toen kwamen er twee nonnen naar binnen met een koffertje, een klein koffertje, we hadden niet zo veel natuurlijk, en toen werden we meegenomen. En ik vergeet nooit het afscheid: ik zie ze bij de buitendeur staan. Ik heb eerst mijn zusje gedag gezegd maar die besepte dat natuurlijk niet. En toen mijn twee broertjes. Ik weet nog dat we toen vreselijk gehuild hebben. En toen zijn we met die twee nonnen in de trein gegaan, en ik kan mij herinneren dat ze bijna niet tegen ons gesproken hebben. Wij zaten daar maar met z’n tweetjes, mijn zusje Miesje en ik. En ik geloof dat ik voetbalschoenen aan had want ik had geen andere schoenen. We hadden een jasje gekregen met een mutsje er bij want het waaide behoorlijk. Nou ja, toen zijn we naar kasteel Hoensbroek gebracht en daar zijn we heel goed ontvangen zeg maar. Dat we naar een kasteel gingen dat wisten we eigenlijk niet maar dat was geweldig!”

Gerda vertelt wat ze zoal deed overdag. Naast het vele bidden en het verblijf op school werd er gebreid en moesten de kinderen aardappelen schillen, ook als taakstraf.

“We zijn gelijk uit elkaar geplaatst; mijn kleine zusje ging naar de kleine afdeling en ik kwam bij de grootsten terecht en ik kreeg nummer 55, dat vergeet je ook nooit, dus dat nummer naaide ik in mijn kleding. Ik kreeg klompen aan en dan moest ik beneden in de kelder, daar waren allemaal kapstokken, mijn jasje ophangen en mijn klompen neerzetten. Ik kreeg pantoffeltjes en er werd gezegd waar ik sliep. Ik ben er pas nog geweest op Hoensbroek en ik

²⁷ Interview in 2016 met Gerda van Hoorn-Otto en Anne-Rose Orbon, conservator Kasteel Hoensbroek.

²⁸ <http://fotos.serc.nl/noord-holland/amstelveen/amstelveen-15794/> Het Schippersinternaat tegenover de Sint Nicolaasschool voor Schipperskinderen, voorheen St Josephschool. In het internaat zaten niet alleen schipperskinderen, maar ook kinderen uit gezinnen die getroffen waren door de immense woningnood van na de oorlog. Heel simpel, schippers en stadsers. De stadsers gingen naar de Josephschool aan de Kalfjeslaan, de schippers naar de Nicolaasschool waar aangepast onderwijs werd gegeven. Het internaat werd gerund door Zusters Carmelitessen.

wist nog precies de plek waar ik geslapen heb. Ik kon dat helemaal zo met stappen uitmeten. We lagen, ik denk met 35 meisjes, allemaal op een rij, hoofd-voeten-hoofd-voeten, en een non die lag in de hoek met een gordijntje er omheen. 's Morgens vroeg moesten we naast ons bed staan en dan moest je je bed opmaken, op een speciale manier. Ik heb nog een prijs gewonnen met mijn bed opmaken! En dan gingen we eerst naar de kerk in het kasteel maar het was zo koud in dat kapelletje! Hierna moesten we terug naar onze zaal en dan kreeg iedereen een boterham met uitgedroogde stroop, maar wat was je daar blij mee! En we kregen melk of thee. Als we het op hadden dan moesten we in een lange rij, op klompen, naar school lopen met een non voorop en een non achterop. Het was een gewone katholieke burgerschool in Hoensbroek en daar kwamen ook de meisjes die daar woonden en daar kon je dan tussen de middag gewoon mee spelen. En ja, ik denk dat we daar iets te eten kregen, ik geloof niet dat we weer naar huis liepen. En om vier uur gingen we weer in de rij naar huis en dan stond op de binnenplaats een non met een groot blad en daar lagen allemaal van die uitgedroogde boterhammen op, óók met stroop. Daar vlogen we op af want je had best wel honger. Als je klaar was dan kon je buiten gaan zitten aan de grote tafel die helemaal vol lag met aardappelen die we dan moesten schillen. Er liep altijd een non achter je voorbij om te controleren of je wel dun genoeg schildte. Ze pakte dan een schil tussen duim en wijsvinger en als die knapte kreeg je nog een extra emmer met aardappelen! Als we uit geschild waren dan gingen we terug naar onze kamer. Aan een hele lange tafel ging je dan zitten breien: je eigen trui, rok en kousen. Van de kousen moesten we de hielen helemaal doorstoppen, zodat die niet zo snel zouden slijten. Na de avondmaaltijd, voordat we naar bed moesten, zaten we ook altijd te breien. Een non klapte dan in haar handen, dat weet ik nog, en dan ging je in de rij naar de wc en in de rij terug naar de zaal en naast je bed staan. Tandpoetsen kenden we niet en we hadden geen pyjama, alleen een hemd en een broek en ik heb het ook altijd koud gehad, vooral in de winter, want er was geen verwarming. Dan werd er weer geklapt en dan mocht je in je bed gaan liggen. Maar denk erom dat er niet gesproken werd! Je moest je mond houden en je mocht ook je bed niet meer uit. De onderbroeken die wij droegen waren gemaakt van meelzakken. Dit deden de meisjes van zeventien jaar of ouder op de naaiafdeling in het kasteel. Eens in de week, op vrijdag, kreeg iedereen een verschoning. Ik mocht dan heel vaak de onderbroeken uitdelen. In het begin had ze een hekel aan me, die non, maar later was ik een klein beetje het lievelingetje van haar geworden en dan zei ze: "Gerda, deel jij maar even die broeken uit!". Maar... Anneke en Beppie de Pater, die waren schijnbaar van een goeie familie en die waren pas binnen gekomen omdat hun ouders gingen scheiden, en zij hadden mooi ondergoed! Die hadden roze onderbroekjes met elastiek zo bij die beentjes. Dan legde ik op mijn bed zo'n broekje neer.... Toen ik nog thuis was, wij waren zo arm, ben ik wel eens naar school gegaan met een hemd aan met een veiligheidsspeld er tussen.. "

Kinderen die 's nachts in hun broek hadden geplast omdat ze bijvoorbeeld niet meer aan de beurt waren gekomen om naar de wc te gaan voordat ze gingen slapen of vanwege een andere reden, werden de volgende ochtend gestraft. Dit overkwam Miesje, het jongere zusje van Gerda, meer dan eens. Van de ene straf kwam de andere.. en dan moest je ook nog biechten.

"Als je wat verkeerd gedaan had dan kreeg je straf. Ik wil wel vertellen over mijn zusje. Dat moet ik vertellen. Miesje had een Engelse ziekte en zij plaste in haar bed. En dan liep ik 's morgens in de rij naar de kerk en dan kwam er een non voorbij met mijn zusje onder haar

arm richting de kelder van het kasteel en daar werd Miesje in een badkuip met ijskoud water gegoooid... Ik kan me voorstellen dat ze een trauma heeft hoor! Dat gebeurde regelmatig en toen ik dat weer zag heb ik de non beetgepakt en die heb ik vreselijk geschopt.... Als straf heb ik de hele dag in de toren van het kasteel moeten zitten en daar heb ik een hele teil met aardappelen gekregen die ik helemaal moest schillen. Ik kan me niet herinneren dat ik gehuild heb. Ik vond het eigenlijk heel gewoon. Maar ik heb wel eens weg willen lopen met mijn zusje. Dan dacht ik, ik ga weg hier. Maar de ophaalbrug was altijd omhoog. Je kon er niet uit! Het samen zijn met 160 kinderen uit Meerzicht die elkaar allemaal kenden dat ging hartstikke goed eigenlijk! Het waren alleen meisjes en kleine jongetjes van, ik geloof niet ouder dan twee of drie jaar. Je was heel gauw bevriend, je werd helemaal opgenomen door die kinderen. Daar lag het niet aan. Maar ik moest heel vaak biechten en ik wist helemaal niet waarom. Ik moest biechten bij pater Franse, en hij vroeg hele rare dingen en hij vertelde dat ik nooit met een jongetje samen in de badkamer mocht zijn, en nog veel meer. Ik vond het eng bij deze pater en ik was blij dat hij aan de andere kant van het hokje zat want anders.... Het was een vreselijke enge vent met donkere krullen... Maar gek hè? Dat vergeet je nooit meer hè? En hij had hele dikke lippen en daarmee zat hij zo tegen dat gaas aan.... Met Beertje, mijn hartsvriendin, heb ik het er wel over gehad, verder met niemand. En daarom ben ik ook eigenlijk van mijn geloof afgevalen. Ik bedacht bekijken jullie het maar!”

Goede herinneringen heeft Gerda gelukkig ook aan het verblijf op kasteel Hoensbroek. De vieringen van Kerst, Sinterklaas, Pasen en de vele andere heilige dagen door het jaar heen. Maar het ‘zeumeren’ is voor haar een van de mooiste herinneringen. Bovendien heeft Gerda nooit hoeven poetsen, helpen in de keuken of kleren hoeven wassen. Dat was het dagelijkse werk van de nonnen.

“Er waren veel leuke momenten. Vooral de heilige dagen werden gevierd door de nonnen. We deden dan spelletjes op de binnenplaats en als er een groot feest was dan liepen wij, al die kinderen, op de binnenplaats en dan zagen we boven de keuken de nonnen dansen met die paters! En lol dat ze hadden! Je hoort wel eens over nonnen en paters maar ik geloof daar heilig in hoor! En als het mooi weer was, dan liep een non met ons en haar orgeltje om het water heen en zette ze het orgeltje op het pad en dan gingen we zingen. Ik had best wel een mooie stem, de tweede stem, en daarom mocht ik zondags de mis zingen. Ik ken nog heel veel woorden! Ik kan me niet herinneren dat wij ooit iets schoon hebben moeten maken. De nonnen liepen altijd te vegen. En er was een wasserij beneden, daar waren ook een paar nonnen aan het werk. Ik heb zelfs nonnen zien strijken. En de nonnen kookten ook het eten voor ons.

Als het dan de tijd was van het fruit dan gingen we met een bolderwagen naar de boer om te zeumeren. Dat was een heel eind lopen. Van de boer mochten we al het gevallen fruit wat op de grond was gevallen, zoals appels en pruimen, oprapen maar we mochten niet aan de bomen komen. We mochten geen fruit plukken. Als we klaar waren kregen we van de boerin water met ranja en daar was je blij mee. En dan moesten we met die volle kar weer helemaal naar het kasteel lopen waar we dan al die appels moesten schillen. De nonnen kookten er een vruchtensoep van en dat was zo ontiegelijk lekker! Ik was gewend aan een droge boterham maar nu kreeg ik die warme soep en zelfs een tweede bord omdat er genoeg was. Mijn maag was dat niet gewend in ik ben toen heel ziek geworden.”

Herinneringen aan de oorlog in Hoensbroek heeft Gerda eigenlijk niet. Haar oorlogsherinneringen zijn van de eerste oorlogsjaren tot 1943 toen ze nog in Den Haag woonde en daar de bombardementen meemaakte.

“Ik weet nog dat ik in Den Haag met mijn broer huizen leeg ging halen, nou leeg...., maar in kasten kijken, die mensen waren al gevlucht. Mijn broertje en ik hadden zo’n sleutel waarmee je de deur open kon maken..... Maar in kasteel Hoensbroek, nee, je ging naar school en je ging weer terug! En je kwam geen Duitser tegen. Van de oorlog in Hoensbroek heb ik niks meegekregen. Alleen van die Amerikanen weet ik het nog, en o dat was geweldig. Dat was in september 1944, na de bevrijding. We moesten het Amerikaanse volkslied leren en ik weet nog dat ik een reidansje voor ze heb gedaan, met zo’n mutsje op. De allerkleinsten werden door de nonnen in een Volendams kostuum gehesen en mijn zusje Miesje werd door de Amerikaanse soldaat Thompson op de arm genomen. Zijn vrouw was in verwachting en aangezien ik zo mooi kon breien kreeg ik breinaalden en witte wol van de nonnen en toen moest ik een babypakje breien, speciaal voor hem, omdat hij heeft gezorgd dat we op het kasteel konden blijven, want eigenlijk moesten we er uit van de Duitsers! Ik mocht dat breien onder schooltijd doen in een heel mooi klein, laat me zeggen een soort salonnetje van het kasteel.”

Foto: Archief kasteel Hoensbroek.

Zuster Marie Pascale leidt haar troepen naar de overwinning! Amerikaanse soldaten en
voogdijkinderen bij Kasteel Hoensbroek na de bevrijding in september 1944.
Foto: Beeldbank WO2/Niod.

Amerikaanse soldaten op Kasteel Hoensbroek, september 1944.
Foto: archief Kasteel Hoensbroek.

Amerikaanse soldaten tijdens de bevrijding van Hoensbroek, september 1944.
Foto: archief kasteel Hoensbroek.

Amerikaanse soldaten op Kasteel Hoensbroek, september 1944.
Foto: archief Kasteel Hoensbroek.

“Verder weet ik wel dat er een hele enge dag is geweest daar. Dat weet ik nog. En toen hebben de nonnen een Duitser uit de gracht gehaald, die was geloof ik in de gracht gevallen omdat daar gevechten zijn geweest. Ze hebben hem in een bijgebouw neergelegd en daar hebben we ook nog moeten kijken. Het was heel wat dat er een Duitser dood was natuurlijk. En bij bombardementen net over de Duitse grens tijdens de winter van 1944/1945 was er veel luchtalarm en dan gingen we de schuilkelder in, dat weet ik nog. En als dat alarm 's nachts was dat we dan onze kleren moesten pakken en snel die kelder in moesten met z'n allen. En daar was het heel erg koud. We hebben toen heel veel in die kelder gezeten. Dat weet ik ook nog wel. Ik weet ook dat er NSB'ers zaten vlakbij het plein naast het kasteel, en die hadden zo'n vreselijke honger! En wij zaten daar aan tafels appelen te schillen en wat ook, en dan staken ze die handen door dat gaas heen.... en ik weet wel dat ik naar die gasten appelschillen heb gegooid want ze riepen alsmaar 'honger, honger, honger' en dat ik toen ook weer op m'n donder heb gekregen want dat zag een non natuurlijk... En dan moest ik voor straf weer aardappelen schillen.”

NSB'ers op het terrein van kasteel Hoensbroek. September 1944.

Foto: archief Kasteel Hoensbroek.

Gerda kreeg drie keer bezoek van haar familie op kasteel Hoensbroek. Als eerste kwam haar oudere zusje Greet bij haar langs en op een dag werden Gerda en Miesje van school gehaald, zogenaamd om kleren te passen voor de processie.

“En het mooiste was dat Miesje en ik op een dag in september 1944 na de bevrijding, we waren op school, door een non werden opgehaald want we moesten kleding passen voor de processie. Maar dat was niet waar. En we kwamen die binnenplaats op en daar heb je allemaal van die zuilen en achter een van die zuilen zat mijn vader! En hij had een Manchester pak aan, en ik kan nog de lucht ruiken van dat pak! Wat waren wij blij! En toen hebben we allebei op zijn schoot gezeten en hij had chocola bij zich en o ik was nog nooit zo blij van mijn leven. Mijn vader heeft in een soort concentratiekamp gezeten en is daar kok geworden en met een vriend gevlucht naar Den Haag. Ze hebben een vrachtwagen gepikt, volgens wat hij vertelde, en toen is hij eerst bij mij langs gekomen en daarna door gegaan naar Den Haag.”

Toen heel Nederland bevrijd was in mei 1945 was daar opeens een derde verrassing voor Gerda en haar zusje; hun moeder met hun jongste broertje.

“Mijn moeder kwam ons ophalen, samen met dat jongetje, ons broertje maar hem hadden we nog nooit gezien. Dat was een scharminkeltje. Ze heeft nog eten gekregen van de nonnen in dat mooie salonnetje waar ik het babypakje mocht breien, en toen nam ze mij en mijn zusje mee naar de trein, zonder dat we afscheid konden nemen van de andere kinderen, en toen zijn we met de trein terug gegaan naar Amstelveen om mijn broertjes uit het Schippersinternaat te halen. En ik zei dan gaan we ook Nelleke halen... Maar ik wist niet dat mijn zusje dood was. Mijn moeder vertelde toen dat Nelleke was overleden, omgekomen bij het bombardement op het Bezuiden Hout in Den Haag.

Beertje, mijn vriendin op het kasteel, heb ik ook nooit meer gezien, nooit meer. Ik ben weggegaan, mijn moeder kwam ons halen, en ik heb geen afscheid genomen van al die kindjes....

Een van de nonnen heeft ooit een ABC gemaakt en dat moesten we af en toe opzeggen, ik ken het nog:

A is de aankomst hier op het kasteel

B de bagage die hadden we zeer veel

C zijn de centjes betaald door Brussels spoor

D 9 december, vergeten wij nooit hoor

E evacuatie van Velsen-Noord naar hier

F pater Franse, die deed ons veel plezier

G Gijs en Germanus, die helpen iedereen²⁹

H dat is het hondje dat bijt je in je been

I iedere dag brengt ons dichterbij de vrede

J is de jeugd want die heeft ervoor gebeden

K zijn de klompen die staan ons allen goed

L de luchtarmen dat ons heel schrikken doet

M is Meerzicht, dat kent u allen wel

N dat is de naaischool met manden vol verstel

O onze oma, zo hebben we er maar één³⁰

P poele poele, zo hadden we er graag twee

Q is de letter waar we niets voor weten

R zijn de repen die we zo graag eten

S zijn de sokken die geven ons veel werk

T zijn de truien, die zijn ijzersterk

U zijn de uien voor een grage maag

V is de vakantie dat hebben wij zo graag

W is de bolderwagen, die kunnen we niet missen,

X is de letter daar moet je maar naar gissen

Y is het ijs waar we schaatsen hebben gereden en onze klompen kapot hebben gegleden

Z zijn de zomers met zijn mooie dagen, fijne wandelingen en tochtjes met de wagen.

Achteraf denk ik dat ik het beter had daar bij die nonnen dan dat ik het thuis gehad zou hebben.”

²⁹ Gijs en Germanus woonden op het kasteel, zij waren de beheerders en zorgden voor het kasteel en de tuin.

³⁰ Er was een meisje dat ze 'oma' noemden....

Miesje en Gerda Otto op kasteel Hoensbroek. Bron: kasteel Hoensbroek

Miesje en Gerda Otto 1942-1945. Bron: archief kasteel Hoensbroek

Gerda Otto naast de non. Bron: archief kasteel Hoensbroek

Gerda Otto met strik, blond haar. Bron: kasteel Hoensbroek

Na de bevrijding

Gerda is na de bevrijding naar de Mulo gegaan en kwam als verkoopster in een lingeriezaak terecht waar ze de etaleur leerde kennen die haar man werd. Op haar zeventiende jaar werd ze moeder van een dochter. Haar enig kind waar ze dol op is. Inmiddels is de man van Gerda overleden maar haar enige kleinzoon woont nu bij haar in huis samen met zijn vriendin en Gerda is een heel gelukkig mens.

Waar gingen de kinderen uit Velsen na de oorlog naar toe?

De wees- en voogdijkinderen verbleven nog tot ver in 1946 op kasteel Hoensbroek. Terug naar Velsen konden ze niet. Huize Meerzicht was afgebroken voor de aanleg van de Atlantikwall. De grote meisjes gingen werken in de huishouding in de omgeving van Hoensbroek, de grote jongens kwamen elders terecht. De rest van de kinderen ging naar opvang in Slagharen.³¹

Tot slot, kasteel Hoensbroek

Kasteel Hoensbroek kwam ongeschonden uit de oorlog. Wel heeft zich in en rond het kasteel tijdens de Tweede Wereldoorlog veel afgespeeld. De terugtrekkende Duitse bezetter heeft het kasteel tijdens het verblijf van de kinderen in september 1944 willen confisqueren maar de Amerikaanse soldaten hebben dat weten te voorkomen door verhalen van heersende polio bij de kinderen te verspreiden. De Duitse soldaten die met verlof waren van de gevechten in Frankrijk verbleven in de boerderij van het kasteel, buiten de gracht. Zij zwommen bloot in de gracht en gooiden er handgranaten in waardoor de vissen verlamd kwamen bovendrijven en zodoende een gemakkelijke eetbare vangst waren voor deze militairen.³² Dit alles gebeurde in het zicht van de kinderen. Na de bevrijding in september 1944 werd het kasteel voor 600 NSB'ers een gevangenis, weliswaar in de bijgebouwen maar toch ook zichtbaar en vooral hoorbaar voor de wees- en voogdijkinderen. Maar ondanks alles is het kasteel, door de omsloten binnenplaatsen, een beschermde leefruimte voor deze kinderen geweest tijdens de Tweede Wereldoorlog.

³¹ Berge, C. van en R. Braad, *Het Land Van Herle* (Jaargang 1994, aflevering 3-4, juni-december) 106 e.v.

³²

https://www.reddit.com/r/thenetherlands/comments/f6plwv/amerikaanse_soldaten_met_nederlandse_kinderen_zo/ (laatst gezien: 23 mei 2021).

Literatuur

Berge, C. van en Roelof Braad, *Het Land Van Herle* (Jaargang 1994, aflevering 3-4, juni-december).

Website

<https://www.landvanherle.nl/editie/1994/199406.pdf> (laatst gezien 28 mei 2021).

Vragen voor interview Gerda van Hoorn-Otto (Hoensbroek)

1. Wat is uw naam, waar en wanneer bent u geboren?
2. Hoe was de gezinssituatie?
3. Wat was de reden dat u naar een opvanghuis moest en werd dat toen aan u uitgelegd?

1. Hoe was het om van de ene dag op de andere afscheid te moeten nemen van uw moeder om ondergebracht te worden in het Schippershuis in Amstelveen?
2. Kunt u iets vertellen over de ontvangst in het Schippershuis? Veel kinderen werden meteen kaalgeschoren en in bad gestopt. Hoe ging dat bij u en uw broertjes en zusjes?
3. Wat weet u nog van die paar maanden in het Schippershuis?
4. Hoe was het leven in het Schippershuis ten opzichte van thuis? Was u daar gelukkig?
5. Wat kunt u vertellen over het plotselinge vertrek naar kasteel Hoensbroek?
6. Hoe was de ontvangst op kasteel Hoensbroek?
7. U kwam in een groep van meisjes, zonder uw zusje, die allemaal uit het weeshuis Meerzicht kwamen. De 160 kinderen uit Meerzicht zaten al op het kasteel sinds Kerst 1942. Wat deed dit met u?
8. Er werd veel gebeden op Hoensbroek. Wat kunt u hierover vertellen?
9. Alle heilige dagen werden gevierd. Wat kunt u zich daar nog van herinneren? Zegt het Sint Clarafeest ter ere van moeder Clara u nog iets?
10. Wat weet u nog van het Sinterklaasfeest?
11. De naaikamer op het kasteel werd dan een bioscoop. Wat weet u daar nog van?
12. Hadden alle kinderen, behalve aardappelen schillen en breien, om beurten corvee en zo ja, waar bestond dat uit?
13. Spraken de nonnen over het spook op kasteel Hoensbroek? De voormalige bewoonster Anna Catharina, een gravin die rond 1720 op het kasteel woonde? Ze zou over de kinderen gewaakt hebben. Wat weet u daar van?
14. Wat waren de rituelen voor het slapen gaan?
15. Was u wel eens bang?
16. Had u een hartsvriendin en had u geheimen? Hoe belangrijk was dat?
17. Wat weet u nog van de school waar u iedere dag naar toe liep?
18. Hoe ging het als iemand ziek was, naar de dokter of tandarts moest?
19. Wat voor een contact had u met uw moeder tijdens het verblijf op Hoensbroek?
20. Wat weet u van de Duitsers die op bezoek kwamen en dat alle kinderen de bevrijdingskleding en vlaggetjes moesten verstoppen? Kunt u deze spannende momenten beschrijven?
21. Hoe heeft u het verblijf van de Duitse soldaten die vakantie vierden in de nabij gelegen boerderij ervaren? Weet u wat ze uitspookten bij de grachten?
22. Rond de bevrijding, in september 1944, confisqueerde de terugtrekkende Duitse bezetter de huizen van burgers in het plaatsje Hoensbroek. Vele

- van deze gezinnen, 50 mensen in totaal, kwamen daarom naar het kasteel en kregen er tijdelijk onderdak van de nonnen. Wat weet u daar nog van?
23. Na 18 september, de bevrijding in Zuid Limburg, gingen de Nederlandse vlaggen uit. Echter toen begon het pas hoorbaar oorlog te worden. De winter van 1944/1945 noemt men ook wel de 'granatentijd' en er was om de haverklap luchtalarm. Amerikaanse soldaten hadden vlakbij het kasteel hun wapens gericht op Aken. Wat weet u zich hiervan nog te herinneren?
 24. Wat merkte u eigenlijk van de oorlog? Kunt u bepaalde situaties beschrijven?
 25. Welke gebeurtenis die met de oorlog te maken had staat in uw geheugen gegrift?
 26. In hoeverre had u last van alle gevangenen achter hekken op het terrein van het kasteel?
 27. Wanneer bent u opgehaald door uw moeder?
 28. Hoe heeft u de periode op het kasteel in uw latere leven ervaren?
 29. Is er na de bevrijding nog contact geweest met de andere kinderen die daar met u waren? Wat vonden zij van het verblijf in kasteel Hoensbroek?
 30. Heeft u op het kasteel verschil gemerkt tussen het begin van de oorlog en eind jaren '44, begin '45?
 31. Hoe beleefde u de Duitse bezetter? En eventueel: de bevrijder?

7. Casus 2: Kasteel Enghuizen

Inleiding

Wees- en voogdijkinderen kwamen tijdens de Tweede Wereldoorlog noodgedwongen terecht op landgoederen elders in Nederland. Zo ook de kinderen van het Diaconie weeshuis in Den Haag. Dit weeshuis werd in 1942 gevorderd voor andere doeleinden. De kinderen evacueerden naar kasteel Enghuizen in Hummelo.

Het nieuwe Diaconie weeshuis der Nederduitse Hervormde Gemeente in Den Haag

De bouw van dit weeshuis op een weiland aan de Hoofthofskade, even buiten het centrum van Den Haag, startte in 1862 en vijf jaar later kwamen daar 300 wees- en voogdijkinderen wonen afkomstig uit het Zweedse Huis aan de Spuistraat. Omdat ook de school in dit gebouw was opgenomen kwamen de kinderen alleen op zondag buiten de poorten van het weeshuis. Het bestuur bestond uit buitenvaders en -moeders, dit waren de regenten en regentessen die de eindverantwoordelijkheid hadden voor de gehele gang van zaken. De alledaagse directie werd gevormd door de binnenvader en –moeder. De heer en mevrouw Wiersma vormden het laatste directeursechtpaar rond de Tweede Wereldoorlog, van 1934 tot 1956.³³ In de beginjaren van de oorlog werden er woon- en slaapvertrekken in de kelders van het weeshuis gecreëerd en bij luchtalarm moesten de kinderen voor hun veiligheid daar naar toe. Op 1 maart 1942 vorderde de Rijksgebouwendienst het weeshuis en alle wees- en voogdijkinderen moesten vertrekken. Het huis werd de nieuwe bestemming voor de Rijks Recherche Centrale.³⁴ Waar de kinderen naar toe moesten was de grote vraag. Wel was het de bedoeling om de kinderen als groep bij elkaar te houden. Hierna begon de grote evacuatie naar de Achterhoek, naar kasteel Enghuizen in Hummelo.

Na de oorlog kwamen de kinderen niet meer terug in het weeshuis aan de Hoofthofskade in Den Haag. Dit gebouw bleef van de Rijks Recherche Centrale. De grote jongens verhuisden naar kasteel De Binckhorst in Den Haag en de rest van de kinderen werd verspreid over villa's in Scheveningen en omliggende gemeenten. Het voormalige weeshuis is in 1992, na sloop- en renovatiewerkzaamheden, verbouwd tot een appartementencomplex.³⁵

³³ Havelaar, J.J., *Weldadigheid gewijd. Weeshuizen in Den Haag en het Hervormde Diaconieweeshuis aan de Hoofthofskade*

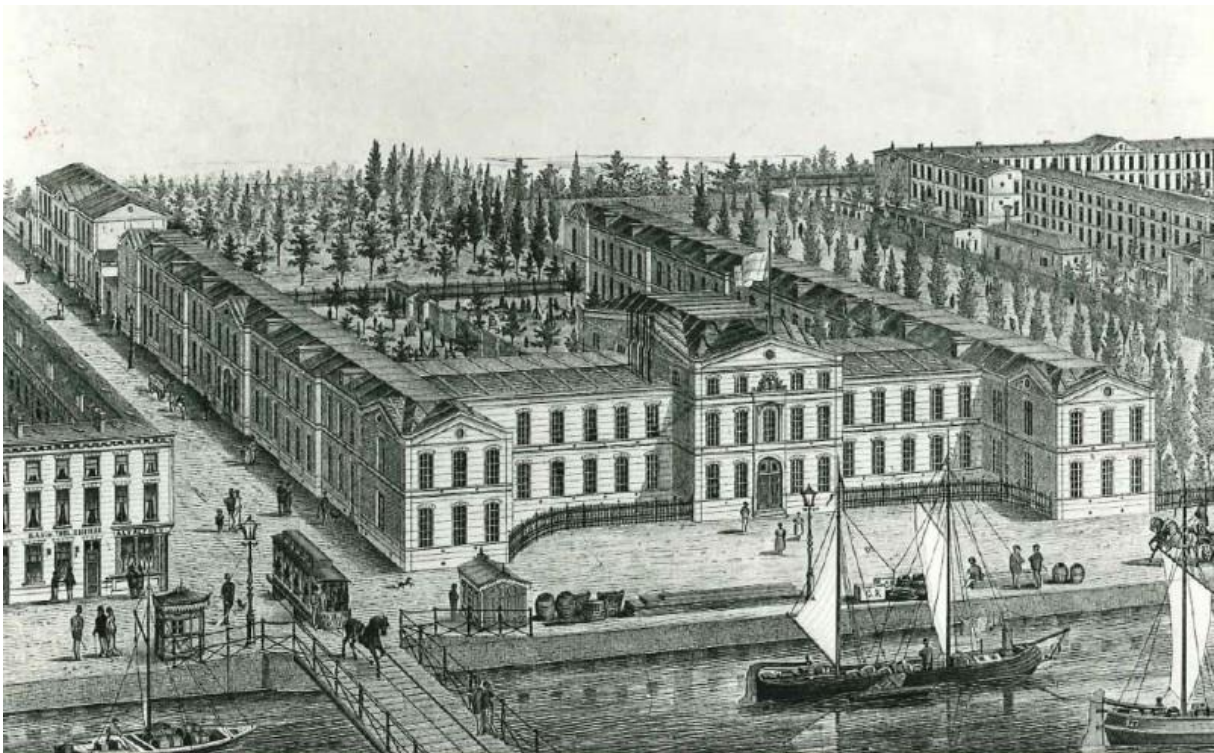
(VOM Reeks 1992- 6) 87.

³⁴ Ibidem, 91.

³⁵ www.bastionleroi.nl (laatst gezien 5 maart 2021). Machiel de Vries, 'Weeshuis'blogs'.

Voormalig Diaconie weeshuis, Hooftskade 1 te Den Haag. Thans appartementencomplex.
Foto: Monumentenzorg Den Haag.

Het nieuwe Diaconie weeshuis aan de Hooftskade 1 in Den Haag. Sinds 1867.
Herkomst: gemeente archief Den Haag, laatste kwart 19e eeuw.

Kasteel Enghuizen als opvangadres

Omdat er via via contacten waren met de bewoners van kasteel Enghuizen in Hummelo en omdat het kasteel op dat moment niet bewoond werd, konden 120 kinderen van het Diaconie weeshuis in Den Haag op het kasteel worden opgevangen. Dit gebeurde nadat de kinderen eerst in Den Haag en omstreken verspreid werden opgevangen, in het eerste kwart van 1942. Dertig kinderen van het weeshuis gingen niet naar kasteel Enghuizen. Voor hen was er opvang elders in de buurt van Hummelo. Voor de meeste kinderen die nog nooit buiten het weeshuiscomplex waren geweest was het een groot avontuur. Tijdens hun verblijf op het kasteel gingen de kinderen naar scholen in de omgeving.³⁶

Het kasteel was eigendom van de Graaf Van Rechteren Limpurg en niet alleen aan deze kinderen verleende de Graaf gastvrij onderdak. Hij verleende ook hulp aan onderduikers zoals Oostenrijkse soldaten en aan neergeschoten Engelse vliegeniers door hen in het kasteel of in het tuinhuis, op geheime plaatsen die hij inmiddels had laten aanleggen, te verbergen. Het kon gebeuren dat de Graaf met Duitse officieren een borrel zat te drinken terwijl onder hen een stelletje Engelse piloten verborgen zat.

Omdat onderduikers niet de hele dag binnen konden zitten kregen zij van de Graaf een groene overall aan en gingen ze in het bos aan het werk. Deze onderduikers zijn op een dag door de Duitsers ontdekt die hen wilden meenemen om ze te laten werken voor de O.T. Maar de Graaf werd snel gewaarschuwd en hij vertelde de militairen in het Duits dat het om zijn bosarbeiders ging, waarna de Duitse militairen afdropen. Met het komen en gaan van onderduikers nam de Graaf grote risico's.³⁷

³⁶ <https://gelderland.75jaarvrijheid.nl/1943/2152720/haagseweeskinderen-op-kasteel-enghuizen> (laatst gezien 29 mei 2021). Artikel van Henk ten Zijthoff, de zoon van de hoofdonderwijzer van de lagere school in Laag-Keppel tijdens de Tweede Wereldoorlog.

³⁷ Veldkamp, A., artikel in *'Overleven in de 2e Wereldoorlog in Angerlo, Doesburg, Hummelo en Keppel'* (uitgave van Stad en Ambt Doesborgh, 1995).

Lange tijd woonden de wees- en voogdijkinderen alleen met de directie en het personeel van het weeshuis op het kasteel. Later kwamen er Duitse soldaten bij. Het werd steeds grimmiger op het kasteel zeker tijdens de Operatie Market Garden, beter bekend als de Slag om Arnhem in september 1944. Een groot gedeelte van het kasteel werd gevorderd door de Duitse bezetter om dienst te doen als hospitaal voor de gewonde Duitse militairen. Er brak een spannende tijd aan voor de kinderen want het kasteel werd beschoten en door een explosie van een Duits militair voertuig sneuvelen alle vensters van het kasteel. Met karton werden de ramen dicht gemaakt waardoor het binnen donker was en te koud om te verblijven. De wees- en voogdijkinderen moesten hals over kop het kasteel verlaten. Maar waar moesten ze naar toe? Na een oproep van de dominee uit Hummelo tijdens de zondagsdienst in de kerk, werden de kinderen ondergebracht bij meerdere boerengezinnen in de omgeving waar ze in sommige gevallen voor het eerst in hun leven liefde een aandacht ondervonden.³⁸

Wat gebeurde er verder met Kasteel Enghuizen na het verblijf van de kinderen?

Het hospitaal heeft maar kort tijd de Duitse gewonde soldaten opgevangen. Al snel daarna kwamen er gewonde burgers uit het nabij gelegen Doetinchem na de hevige vergissingsbombardementen op deze stad door de Geallieerden. Het ziekenhuis in Doetinchem had geen plek meer voor alle gewonden. Tegelijkertijd kreeg de luchtmacht van de Geallieerden de opdracht om alle vervoer van of voor de Duitsers, over de weg of per spoor, onmogelijk te maken. Er werd op alles geschoten wat over de weg reed. Dit gebeurde met jachtbommenwerpers. Daarnaast kregen ze ook de opdracht om kasteel Enghuizen te bombarderen omdat men waarschijnlijk dacht dat het nog steeds dienst deed als hospitaal voor de Duitse bezetter. Dit was een grote denkfout. Er lagen inmiddels gewonden van de bombardementen uit Doetinchem en gewonde en ondervoede mensen uit kamp Rees. Ooggetuige A. Veldkamp, voormalig jachttopziener van kasteel Enghuizen, vertelt zijn verhaal.³⁹

“Het was 's morgens half tien, ik liep bij ons huis en hoorde vliegtuigen aankomen. Dat gebeurde in die tijd wel vaker, je was op je hoede, maar je keek ze na tot ze verdwenen waren. Deze keer echter vlogen ze over en draaiden terug, 32 in getal. Ik had ze geteld. Dit gaat fout, dacht ik bij mezelf, en ja hoor, daar kwamen ze weer aan. Ze lieten hun bommen vallen. Links en rechts vielen ze om me heen. Een verschrikkelijk lawaai terwijl ik plat op de buik tegen een muur van ons huis lag. Het waren splinter- of fragmentatiebommen die ze gooiden. Zo gauw ze de grond raakten, barstten ze uit elkaar, maakten maar een klein kuiltje in de grond, doch hadden een verschrikkelijke scherfwerking. Na het bombardement kon je door het stof bijna geen hand voor ogen zien en uit deze stofwolk hoorde je gegil en hulpgeroep. Ik ben ook naar het kasteel gehold om te helpen. Onder een boom bij het kasteel lag een meisje met een grote beenwond. Zij werd verzorgd. Gelukkig waren er veel helpers van het Rode Kruis in het kasteel zodat er onmiddellijk hulp geboden kon worden. Alle patiënten werden met bed en al naar buiten gebracht en in het bos neergezet. Ik heb verscheidene malen 'dokter Van Donselaar' horen roepen. Ze hadden hem vaak nodig. Veel

³⁸ <https://gelderland.75jaarvrijheid.nl/1943/2152720/haagseweeskinderen-op-kasteel-enghuizen> (laatst gezien 29 mei 2021). Artikel van Henk ten Zijthoff, de kleinzoon van de hoofdonderwijzer van de lagere school in Laag-Keppel tijdens de Tweede Wereldoorlog.

³⁹ Veldkamp, A., artikel in *'Overleven in de 2e Wereldoorlog in Angerlo, Doesburg, Hummelo en Keppel'* (uitgave van Stad en Ambt Doesborgh, 1995).

van de Doetinchemse patiënten zijn in de omgeving ondergebracht. Bij ons in de kamer lagen ook 5 gewonden, waarvan er één, een dochter van een dominee, is overleden.”⁴⁰

Het kasteel, met z'n zware muren, heeft weinig geleden door de bombardementen en had alleen maar glas- en houtschade. Zoals zovele bombardementen was ook deze aanval, zowel letterlijk als figuurlijk, een misser. Het kasteel is pas echt vernield door de Canadezen, die op onverantwoorde wijze met vuur zijn omgegaan waardoor het kasteel in vlammen is opgegaan. Ze hadden hoogstwaarschijnlijk de kooktoestellen gestookt op benzine. De kosten voor wederopbouw waren zo hoog dat men heeft besloten om het kasteel af te breken.⁴¹

⁴⁰ Veldkamp, A., artikel in *'Overleven in de 2e Wereldoorlog in Angerlo, Doesburg, Hummelo en Keppel'* (uitgave van Stad en Ambt Doesborgh, 1995).

⁴¹ *Ibidem*.

Het verhaal van Fred Hierck

Adres: Hengelosestraat 294, 7521 AM Enschede

Telefoon: 053-4346129

(geen computer)

Datum: 7 april 2021.

Interviewer: Elyze Storms-Smeets, historisch geograaf gespecialiseerd in landgoederen en buitenplaatsen, werkzaam bij het Gelders Genootschap en projectleider 'Oorlog in Arcadië, 1940-1945'.

Interviewer: Sietske Annevelink-Schurer, student Algemene Cultuurwetenschappen bij de Open Universiteit en stagiaire bij het Gelders Genootschap voor het project 'Oorlog in Arcadië, 1940-1945'.

Op een regenachtige dag begin april van dit jaar bezocht ik samen met Elyze Storms-Smeets Fred Hierck in zijn bijzondere woning in Enschede. Fred had heel veel te vertellen, iets wat hij altijd graag doet, maar nu speciaal voor ons met betrekking tot zijn verblijf in Hummelo tijdens de oorlog. Dit is zijn verhaal:

“Ik heet Willem Frederik Hierck en ik ben geboren op 23 augustus 1933 in Den Haag. Waar in Den Haag dat weet ik niet. Mijn moeder is geboren in 1898 en overleden op 23 augustus 1933, dus werd mijn verjaardag de dag dat ik haar sterven herdacht. Ik ben dus als baby in het weeshuis gekomen. En ik kreeg daar niet mijn eigen naam want er was een andere jongen die Willem heette, dus ik werd Pim genoemd. Maar ik heb ook een andere reden waarom ik mijzelf Fred noem, omdat mijn verwekker, die ik nooit heb gekend, dezelfde voornaam had als ik. Vandaar dat ik mijn tweede naam als voornaam ben gaan gebruiken, ook weer losgekoppeld van het ‘Pim’, naar Fred.

Toen ik vierentwintig jaar was kreeg ik een mededeling van de Gemeente Den Haag dat het graf van mijn moeder ontruimd zou worden op kerkhof aan de Laan van Oud Eik en Duinen. En daar ben ik heen gegaan. En ik wist helemaal niet hoe ze heette, ik wist helemaal niets van haar, en in ieder geval heb ik daarna ontdekt dat ik ook nog drie zusjes en een achttien jaar oudere broer had, een halfbroer, want de man van mijn moeder waarmee ze de eerste keer getrouwd was, dat was een zeeman en die is verdronken. Dus ze is weduwe geworden en daarna heeft ze dus mijn verwekker ontmoet. En ik heb dus daarna, vele jaren later, mijn drie zusjes leren kennen. Mijn halfbroer is naar Zweden gevlucht tijdens de oorlog nadat hij

voor de Kriegs Marine had gewerkt. Hem heb ik opgezocht na de oorlog maar hij zei bij het eerste wat ik aan hem vroeg, vertel eens wat over moeder: "Ach dat is al zo lang geleden!", en toen heb ik me omgedraaid en ben ik terug gegaan naar Nederland. Ik heb hem verder niet meer gesproken. Mijn zusjes heb ik allemaal ontmoet maar ik onderhoud daar geen contact mee.

Ik kwam dus op de baby-afdeling en die baby-afdeling werd begeleid door een zuster, een verpleegster die de assistente was van de huisarts, dokter Holleman. Zij was ook intern en kwam van het Diaconessen Ziekenhuis Bronovo. Zuster Lien heb ik de eerste vier jaar van mijn leven meegemaakt als verzorgster, met nog een paar andere kinderen waar ik de namen nog wel van weet. Adrie, daar heb ik nog steeds contact mee, die ken ik dus al 88 jaar, en Gerrit van Zeijl, die ken ik één jaar korter. Dus we kennen elkaar al heel, eigenlijk al levenslang zeg maar. Men noemde mij moeilijk opvoedbaar, querulant,⁴² en noem maar op. Er was een directie, het echtpaar Wiersma, waar we vader en moeder tegen moesten zeggen, wat ik altijd verdomd heb.

Ik heb omstreeks mijn zevende jaar een keer heel duidelijk gezegd dat ik niet kon geloven dat Jezus over het water kon lopen en daarvoor kreeg ik gewoon straf. Ik kreeg een pak slaag en werd in het strafhok gegooid. Dus dat was echt terreur... die hele religie.

En toen overleed Joke Wilkes, een van de kindergroep. Wij wisten niet eens dat ze aan het dood gaan was. Ze lag ziek ergens op die barak. En dan moest je naar de kerk. We hadden een eigen kerk, de grote kerk ergens in dat gebouw en de kindergroep, we waren met z'n vijven, Aadje was daar ook bij, zat vooraan op het bankje en Joke lag op een verhoging met een prachtig wit kistje... Wij liepen allemaal met zwarte kleren, koppetje kaalgeschoren bij de jongens. En de kerk zat helemaal vol met alle wezen en oud-wezen en het oud-wezen koor en de familie van Joke. De dominee boog zich naar ons over en zei: "Lieve kinderen, Joke is nu in de hemel bij onze lieve Heer." En ik ben toen opgestaan want ik vond het zo mooi en vroeg: "Mag ik met d'r mee?". En toen kreeg ik ook een draai om mijn oren en ik werd afgevoerd omdat ik begon te huilen en te schreeuwen... En ik heb verder die hele zaak niet meer meegemaakt.

Toen bekend werd dat het tehuis gevorderd zou worden op 1 maart 1942 moest iedereen weg. Ik heb toen op de Nieuwe Parklaan gewoond, heel even op de Hooge Weg en op de Badhuisweg. Op drie verschillende adressen. Dat waren locaties waar de kinderen als groepen bij elkaar werden gezet, ik zat bij de schooljongens groep, nog altijd onder het strenge regime van het tehuis. Scheveningen werd langzaam door de Duitsers helemaal ontruimd dus zo vertrokken we in fasen. Van de meisjes van het weeshuis weet ik dat zij allemaal naar Vlaardingens zijn gegaan. Daar hebben zij in een leegstaand klooster of althans in een klooster de oorlogsjaren doorgebracht. De oudste jongens verbleven op kasteel De Binckhorst in Den Haag. Maar wij zijn naar Hummelo gegaan. Ik heb geen enkele herinnering aan de wijze waarop dat bekend werd gemaakt. Je werd nooit geïnformeerd. Je moest je aankleden, in de rij en instappen...

Een van de weinige dingen die ik nog weet bij aankomst op kasteel Enghuizen is dat ik het een ontzettend lelijk gebouw vond, altijd gevonden, en dat we allemaal in een grote zaal

⁴² Klaagzuchtig persoon, <https://www.mijnwoordenboek.nl/puzzelwoordenboek/querulant/1> (laatst gezien 15 april 2021).

kwamen. Daar kregen we roggebrood, dat hadden we nog nooit gegeten, met suiker er op! De groep op het kasteel bestond uit lagere schoolkinderen en was gemengd. Maar allemaal strikt gescheiden! Van de 120 kinderen waren er maar 20 jongens. Wij waren de schooljongens groep. De hele jonge kinderen en baby's waren er niet bij. Kennelijk. De schoolgroep bestond uit de gemengde kleutergroep, de schoolgroep jongens, en de schoolgroep meisjes. Verder was er de directie en wat leiding. Met de meisjes hadden wij geen contact! Maar die waren er wel! De leiding had de hele inboedel uit Den Haag meegenomen naar het kasteel. Boven op zolder stonden de ledikanten, die waren van het gesticht, en ook het meubilair was van het gesticht. Ik heb een enkele keer een inkijkje gehad in het gedeelte waar de familie woonde. Maar die heeft daar niet gewoond. Nee, die woonde in de orangerie en ze zijn geloof ik naar België gegaan. In de buurt van Brussel hadden ze ook nog een landgoed. Maar de inboedel van de Graaf was er nog wel. Dat was in het gedeelte waar wij niet mochten komen. Dat heette dat de Graaf daar was. Daar zaten ook voor het eerst de Duitsers in want ik weet nog dat we daar Kerstfeest hebben gevierd (in 1943) en dat die Duitse officieren ook daar kwamen. Je had daar deuren - je kon helemaal niet zien dat daar deuren waren - en dat waren helemaal grote wandschilderingen, prachtig mooi. Als een deur dicht was dan zag je hem niet, en ik zie nog die Duitse officieren binnen komen.....

In het koetshuis, waarboven juffrouw Brouwer woonde, hadden deze officieren een veldkeuken. En ik had daarachter een konijnenhok. Maar op een gegeven moment waren mijn konijnen ook weg, ik denk dat die rotzakken die konijnen geslacht hebben.

Er was een wijnkelder en die is er nog steeds. Als je voor de ruïne staat zie je het nog maar ze hebben hem inmiddels dicht gegoooid, het was een wijnkelder met ronde gaten. Maar boven op zolder had je ook een wijnvoorraad. Daar waren ruimten met allemaal latwerk. En aan één kant waren daar, dat konden wij ook horen, manschappen, een detachement Oostenrijkers. Ja, voor ons waren het allemaal Duitsers..... Er waren ook onderduikers in de orangerie. De zogenaamde schoonzoon van de directeur Henk Wiersma was een onderduiker en daar waren er meerdere hè? Want op dat schooltje in Hoog-Keppel, bij meester Ten Zijthoff, daar was ook een kapelletje op het schoolplein en daar kregen wij les in. Daar was een toneel en onder het toneel was ook het verblijf voor de twee zoons van Ten Zijthoff die daar ondergedoken hebben gezeten. Bij Jansen de Buiten in Drempt waar ik later in huis kwam waren ook onderduikers, dat weet ik want daar is nog steeds een muurschildering in de boerderij die een van die onderduikers daar heeft gemaakt. De bosarbeiders van de Graaf moesten bomen rooien. Dat waren de mensen die ondergedoken zaten hoorde ik later. Maar voor mij waren dat gewoon de arbeiders van de graaf! Wij speelden daar nooit maar moesten bijvoorbeeld wel hout sprokkelen, want we moesten zelf voor onze verwarming zorgen. En in de zomer, als de koren rijp waren, dan moesten we aren lezen! En bij het rooien van de aardappelen moesten we helpen en de hele zomervakantie zaten we boontjes af te halen en dat werd allemaal ingemaakt hè? In de herfst gingen we blaadjes plukken van de wilde frambozenstruik want daar werd thee van getrokken. En ja suikerbieten, daarbij moesten we bij helpen, die aten wij ook wel. We zijn in die tijd aan eten niet te kort gekomen. Trouwens in Den Haag ook nooit, alleen het was nooit te vreten. Ik herinner mij Veldkamp de jachtopziener en met hem mocht ik wel eens mee als die met de Fretten op konijnenjacht ging! Je kon niet meer jagen in de oorlog maar dat deed hij dan met fretten. Zijn zoon Willem was God voor me met die jachthonden die allemaal

zo'n verblijf voor honden, een kennel hadden. Die kennels staan daar nog steeds! En altijd, altijd dat geblaf van die honden, dat was fantastisch!

Onze dagindeling was als volgt. We moesten vroeg opstaan en na het ontbijt van het kasteel helemaal naar Hoog-Keppel lopen en dat was toch naar mijn stellige overtuiging vier kilometer, zo niet langer, op klompen! En dat vond ik heerlijk. Het deed in het begin een beetje zeer maar later rende ik harder op klompen dan op schoenen! En ja, die weg kan ik dromen natuurlijk. Het kasteel ligt zo en de oprijlaan was daar toen nog en dan loop je zo naar de Zutphenseweg. Dan had je een kruispunt, kon je over, dit liep door, rechts had je het bos dat heette het Moezegat, en de eerste boerderij Prinselink Hof, ook met de luiken, allemaal van de graaf, maar dat weet ik niet zeker. En dan kwamen we uiteindelijk in Hoog-Keppel en dan ging je links een zandweggetje in en dan kwam je bij het schooltje. En bij het schooltje was een kapelletje op het schoolplein, dat heette Zoar. De steen met de naam ligt daar nog steeds op die plek want het kapelletje is er niet meer. Maar op een gegeven moment mochten we niet meer in de rij lopen omdat we beschoten konden worden. En die idioot, die Wiersma, die drilde ons als soldaten. Je moest ook marcheren, en hoofd links en dan moesten we naar hem kijken, naast ons op de fiets... hij is ooit reserve officier geweest in het leger. Het was een tweemans school, zo heette dat vroeger geloof ik. Een kleine school met een hoofdonderwijzer en een meester en een juffrouw en dat was het. Met een prachtig pleintje er voor met kastanjabomen, heel mooi! Maar de school is daar nu ook weg. Ik weet in Hummelo had je ook een school, ook gemengd net als in Hoog-Keppel en daar waren die boerenkinderen ook natuurlijk! We hadden zeker contact met de boerenkinderen. Wij zaten met ze in de klas en speelden samen op de speelplaats. We werden altijd strikt gebracht en gehaald. Tussen de middag moesten we ook nog heen en weer lopen, ik herinner me niet dat wij een broodtrommeltje hadden, nee. We liepen weer vier kilometer en kregen gewoon een boterham! En dan weer naar school. En ik heb daar ook voor het eerst mijn verjaardag gevierd! En dat is toeval want juffrouw Hooier was jarig! Laat juffrouw Hooier nou precies op dezelfde dag jarig zijn als ik... en ik werd opgepakt en 'Lang zullen ze leven!' en ik had nog nooit een cadeautje in mijn leven gehad op mijn verjaardag... nee, het was een sensatie! En meester Ten Zijthoff trakteerde, alle kinderen kregen een peer uit de boomgaard en dat was feest!

's Avonds was er altijd warm eten. Wat eten betreft heb ik geen slechte herinneringen, laat ik zeggen we hebben nooit honger gehad. We hebben alles gehad, kleding, onderwijs en eten.....behalve liefde! Ik háát ze, ik háát ze!! We kregen altijd warm eten en dat moest je opeten want daarna kreeg je pap en die pap werd, als je het andere eten nog niet op had, gewoon over dat eten geschept.. en alles opeten.. En als je het niet op at dan was dat de volgende dag het eerste wat voor je neus stond. Dus eerst opeten want anders kreeg je geen nieuw eten. Dus je had maar één keer in je leven, ik denk dat dat voor ons allemaal gold, maar één keer in je leven dat je iets niet op at..

En 's nachts werd er gecontroleerd en de kinderen die in bed plasten die werden dan gewekt, dan konden ze plassen, en als ze dan nat waren moesten ze voor hun bankje geknield wachten tot de volgende ronde en dan mochten ze weer in het natte bed duiken. Bedplassers zaten apart aan tafel, kregen voor straf geen broodbeleg, moesten 's avonds een theelepeltje zout slikken en ook eerder dan de anderen naar bed. Als je het hebt over

kindermishandeling dan heb ik wel een boekwerk hoor! Daarom ben ik ook zo moeilijk geworden.

Er gebeurden hele akelige dingen. Ik weet het nog goed, dat was op kasteel Enghuizen dat een van de jongens voor straf in zijn nakie op de tafel moest staan en moest draaien en wij moesten allemaal kijken en zeggen dat die een viespeuk was omdat hij was betrapt bij zelfbevrediging . En dat Aadje zo geworden is, is ook omdat die in is gegaan op wat de leiding met hem deed. Ik heb een van de leiding een keer helemaal gek geslagen toen hij met een vinger aan me zat en die is toen ook ontslagen. Ja, daar heeft Aadje onder geleden. Dat weet ik zeker, hij durft er alleen niet over te praten.

Het echtpaar Wiersma, vader en moeder, woonden met hun drie kinderen die ouder waren dan wij ook op Enghuizen. Gescheiden van ons maar we zagen ze wel eens. Soms mochten we buiten een beetje voetballen en soms sportachtige dingen doen want die zogenaamde schoonzoon van Wiersma die hield de tucht er goed in en dan moest je ook allemaal oefeningen doen en weet ik veel wat. We hadden ook gymnastiek en een heel enkele keer hadden we vrij spelen.

Van de oorlog hebben het nodige meegemaakt. Wij waren aan het aren lezen toen er een bom vlakbij op een boerderij viel. Het was een enorme klap. En de knechten renden daar heen en, heel erg, we wisten niet wat er precies gebeurd was... Later heb ik pas gehoord dat daar een heel gezin dat net aan de middagmaaltijd zat, dood was. Ook waren er heel vaak luchtgevechten. Die vliegtuigen vlogen echt heel laag. Dat waren Engelse jagers en ja daardoor zijn ramen van het kasteel kapot gegaan. Wij hebben ook op het platte dak gestaan, dat was in september 1944, en we konden Arnhem zien in de verte, want Hummelo is niet zo ver weg van Arnhem, toen daar die luchtlandingen waren. We hebben daar even heel kort iets van gezien. De Slag om Arnhem, daar hebben wij een stukje van gezien! Maar we moesten gelijk naar beneden. Ook hoorde ik later dat meester Wagelaar van onze school in Hoog-Keppel was doodgeschoten toen hij appels aan het plukken was. Dat soort dingen.

De familie Van Rechteren van kasteel Enghuizen heb ik, behalve de kleinzoon Roderick, nooit ontmoet. Ik kan niet vertellen hoe die mensen waren maar ik denk wel erg afstandelijk. Wat betreft het contact met de Duitsers die ook op het kasteel verbleven weet ik dat ik een keer door zo'n Duitse kok, hij had kokskleding aan, op schoot werd getrokken en dat hij een portefeuille liet zien waaruit een foto kwam van zijn vrouw en zijn kinderen en ik zag dat hij huilde. En dat vond ik heel verdrietig. Waarschijnlijk heb ik hem aan een van zijn kinderen doen denken. En ik weet ook nog dat ik gezang buiten hoorde, het was in de winter en dat de Duitse soldaten met grammofonplaten liepen te zeulen en dat die dan zo in de sneeuw kwamen. Ze waren bezopen! Daar heb ik wel een vage herinnering aan. En dat ze gingen rijden, dat ze weggingen en terugkwamen. Ik heb ook wel eens een ambulance met een rood kruis gezien, van de Duitsers dan hè? Maar ik heb het idee dat als er iets was dat we dan allemaal naar de zaal moesten. Dat we af werden gehouden van wat er gebeurde.

Kasteel Enghuizen

'Aren lezen' op Kasteel Enghuizen. Gerrit van Zeijl, 3e jongen van links (staand) en Fred Hierck, 3e jongen van rechts (staand), oftewel Flip en Pim.

Dit is het groepje van de, van de schoolgaande jongens met het 'aren lezen' want toen werd zelfs ook al een grasveld in de directe omgeving benut om graan te verbouwen hè? Het is nu gewoon allemaal gras maar toen werd alles zoveel mogelijk benut. Ook langs de wegen werd koolzaad en koren verbouwd. Gerrit werd Flipje genoemd vanwege zijn grote oren. Zijn broer Hendrik, oftewel Piet, heeft op latere leeftijd zelfmoord gepleegd vanwege zijn jeugdtrauma in het tehuis.

Aan Sinterklaas heb ik alleen maar nare herinneringen. Ik was altijd stout en ik kreeg letterlijk met de roe. Letterlijk! En als ik jute zakken ruik dan word ik weer benauwd! Zoals ik in die zak zat... en die werd nog dichtgebonden ook!
Ik heb wel goede herinneringen aan school. Dit heb ik geschreven. Dit heb ik geschreven met de herinnering aan de school in Keppel.

de school

't is zomerdag,
 vanuit de hoge ramen
 klinkt een kinderkeer.
 hoer ,
 zij zingen samen
 en na geklingel van de bel
 is op het schoolplein knikkerspel
 en haasjeover,
 meester loopt en roekt sigaar
 overpeinst; de kinderschaar een verhaal
 te gaan vertellen,
 over de geschiedenis of de natuur.
 weer gaat de bel , het volgend uur
 van leren gaat beginnen.
 achter de lezenaar gezeten
 kijkt meester rond,
 zijn alle leerlingen nu binnen ?
 ja , orde moet hier zijn.
 zijn stem , soms fluisterend
 of bulderend bij 't strijden van het Prinzenleger
 vertelt de geschiedenis van 't Vaderland
 zijn stek wijst op de kaart ,
 Leiden ontzet , bij Alkmaar begint victorie
 en potverderrie , Alva verliest zijn Bril.
 verhitte koppie's , ademloos en stil
 is zijn gehoor.
 Als ik jullie straks verhoer;
 zegt hij , aan 't einde van 't verhaal
 wil ik in klare taal het antwoord weten.
 de hoge ramen van de school zijn nu gesloten,
 Die meesters zijn geschiedenis
 alleen de schoolbel klinkt nog onverdroten
 door de hand van een der leerlingen
 die leraar geworden is.

Met dit gedicht beschrijf ik dus de school van Zoar en het schooltje zie ik nog altijd voor me.
 Die hoge ramen... En dit speelt zich ook echt af in dit schooltje in Hoog-Keppel."

Toen de kinderen allemaal moesten vertrekken uit het kasteel in september 1944 heeft de dominee in het dorp Hummelo tijdens een kerkdienst de gemeente opgeroepen om een kind van het tehuis op te nemen in het gezin. Heel veel vooral boerengezinnen hebben hieraan gehoor gegeven. Als melkbussen werden de kinderen op een boerenkar door Hummelo gereden en men pakte willekeurig een kind van de wagen. Fred heeft verschillende adressen gehad achter in Drempt onder andere bij familie Lechners, maar bij tante Dora en oom Bernhard had hij het goed. Dora was als een moeder voor hem. Maar ook daar moest hij weer weg en het is niet duidelijk waarom. Het zijn volgens hem de zwarte bladzijden uit zijn leven die dan volgen.... Na de bevrijding, waar Fred geen herinneringen aan heeft, zijn alle kinderen weer naar Den Haag teruggebracht en Fred kwam met de jongens op kasteel De Binckhorst in Den Haag terecht.

“Ik ben twee keer van de ambachtsschool afgetrapt. Toen ben ik het leger in gegaan en werd officier! Het leger was eigenlijk een opvolging van het gesticht. Ik heb daarna toch nog kunnen studeren op Middeloo en ben toen creatief therapeut geworden en dat heb ik dus de rest van mijn leven gedaan, zo’n beetje. Ik ben ook psychotherapeut geworden, maar niet geschoold. Gelukkig ben ik zeer gewaardeerd geweest in mijn werk. Laat ik het zo zeggen.”

Fred Hierck is vijf maal getrouwd geweest en heeft in totaal 16 kinderen. Hij heeft met niemand van hen of zijn familie contact. “Ik heb niets meer.”. Gelukkig is hij niet eenzaam want hij heeft vrienden en vriendinnen. Zijn laatste huwelijk met Loes was goed maar Loes is helaas tien jaar geleden overleden. Zij hadden samen geen kinderen. Tijdens de reünies van het tehuis heeft Fred heel vaak het voortouw genomen omdat hij zo goed kan vertellen. Ook draagt hij graag zijn eigen gedichten voor en zingt hij voor publiek.

Sinds de bevrijding komt Fred nog regelmatig in Hummelo, net als Gerrit van Zeijl, en tijdens bepaalde feesten ook op het landgoed van Enghuizen. Op latere leeftijd kon hij pas de schoonheid van het landgoed inzien. Hij heeft al zijn vrienden daar rondgeleid: “Ik heb heel toevallig op een van de landgoederen relatief korte tijd verbleven en pas naderhand, in de jaren daarna, ik ben er nog dikwijls geweest, ook met de mensen waar ik mee leefde en met vrienden en het landgoed waarop het kasteel Enghuizen stond ziet er wel aardig uit. Maar ik heb er nog steeds geen goede herinneringen aan. Maar het is dat prachtige, dat jachtopzienershuis met dat water en met dat hangbruggetje, en dan heb je daar die prachtige notenbomen in het begin en dan kun je zo links af naar de orangerie. En vooraan is een groot stuk muur met een groot hek. Ja, ik ben daar nog heel veel geweest want ik heb het vaak gebruikt als illustratie van mijn verhalen en dan wilden dus mijn vrouwen, vrienden of familie of mijn vriendinnen die wilden dan ook mee omdat ik altijd zei dat het is daar zo prachtig is!”

Fred heeft in de aanloop naar dit interview zijn gedachten opgeschreven. Dat doet hij wel vaker. Hij vraagt zich af of er al onderzocht is waarom de Graaf Van Rechteren zijn leegstaande kasteel verhuurde aan het weeshuis, de Diaconie van de Hervormde Kerk? En zelfs na de oorlog onderdak verleende aan Kapitein Westerling in de nog overblijvende ruimte van het kapotte kasteel Enghuizen? “Het zijn de boerengezinnen geweest die ons hebben opgenomen, de pachtboeren op zijn landgoed van meer dan duizend hectaren en dorpsgenoten. In dit onderzoek zou een onderzoek naar de ervaringen en gevolgen van en

voor die arme weesjes een buitengewoon interessant onderwerp kunnen en moeten zijn, en de inderhaast terugtrekking vanuit die veilige situatie naar opnieuw het gestichtsleven in Den Haag. Veel meer zou het onderzoek dienen te gaan naar wat de bevolking van Hummelo en omstreken deed voor ons.”

En over zichzelf schrijft Fred in een latere brief het volgende:

“Het verhaal dat allereerst gaat over de eerste acht jaren van mijn leven in het Gesticht waar ik als baby terecht kwam omdat Moeder overleed tijdens haar bevalling van mij en mijn verwekker onbekend is gebleven, er nimmer enig familiecontact tot stand is gekomen in die jaren. Laat ik volstaan mijzelf te omschrijven als een stil en teruggetrokken kind waarin een zee van onlustgevoelens beheerste met voortdurend een eruptie van boosheid, ja zelfs haat te noemen verdriet opkwam welke altijd in straf werd onderdrukt. Rond mijn zestiende jaar heette ik dan ook moeilijk opvoedbaar. Toch kan ik over die paar jaren in Hummelo en elders in de buurt (Drempt) veel verhalen, waarin ik soms kan spreken met liefde en waardering. Ik droomde van zingen –toneel-schilderen en beeldhouwen of iets met dieren of planten. De klanken en kleuren, de figuren door beweging op mijn hartvormig palet, het laadbord van verlangens, ook verbaal zal ik tot op het laatst blijven tonen.”

Naam: Gerrit van Zeijl

Adres: Van Hogerhoucklaan 148, 2596 TJ Den Haag

Telefoon: 070-3247984 / 06-28538375

E-mail: havzeijl@ziggo.nl

Datum interview: 31 maart 2021

Interviewer: Sietske Annevelink-Schurer (student Algemene Cultuurwetenschappen bij de Open Universiteit en stagiaire bij het Gelders Genootschap voor het project 'Oorlog in Arcadië, 1940-1945').

Interviewer: Sazya Zeevat (Gelders Genootschap en vast teamlid van het project 'Oorlog in Arcadië, 1940-1945').

Samen met Sazya Zeevat heb ik Gerrit van Zeijl mogen interviewen bij hem thuis. Zijn vrouw Hennie was daarbij en zij hielp haar man als hij het even niet meer wist. Gerrit verbleef samen met Fred Hierck in Hummelo op kasteel Enghuizen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Zijn verhaal is hier niet weergegeven maar het komt wel in uitgeschreven vorm in de archieven.

Website

https://haagsgemeentearchief.nl/archieven-mais/overzicht?mivast=59&mizig=210&miadt=59&micode=0133-01&milang=nl&mizk_alle=enghuizen&miview=inv2

Betreft 0133-01 Diaconie van de Hervormde Gemeente in Scheveningen:
Archiefstuk 1346a (wezen in huizen in Scheveningen en het kasteel Enghuizen te Hummelo).
Archiefstuk 2378 ('Bede uit het Weeshuis, gedicht ter gelegenheid van de evacuatie van het weeshuis uit kasteel Enghuizen te Hummelo. Plus een foto van het exterieur van Enghuizen uit 1945 door P. van der Vlerk.

N.B. Vanwege de maatregelen rond het Coronavirus en de beperkingen in bezetting op de scanafdeling zijn er achterstanden ontstaan. Het is daarom helaas nog niet mogelijk om aanvragen te doen om stukken te laten digitaliseren. Onze excuses voor het ongemak. (Bron: Haags Gemeentearchief, archief Leidschendam-Voorburg).

<https://bastionleroi.nl/>

Korte geschiedenis van het weeshuis.

<https://www.monumentenzorgdenhaag.nl/monumenten/hooftskade-1-85-koningstraat-1>

Artikel Henk ten Zijthoff

<https://gelderland.75jaarvrijheid.nl/1943/2152720/haagseweeskinderen-op-kasteel-enghuizen>

Eigendom van Gerrit van Zeijl. Schoenenbon voor broer Piet van Zeijl.

8. Casus 3: Buitenplaatsen aan de Vecht (Over-Holland, Sterreschans en Rupelmonde) te Nieuwersluis

Inleiding

Naar aanleiding van een radio-interview op NPO1 op maandag 21 december 2020 met Elyze Storms-Smeets, de projecteider van 'Oorlog in Arcadië', is er een aantal brieven binnen gekomen van mensen die als kind in een tehuis voor wees- en voogdijkinderen opgroeiden maar die, door de Tweede Wereldoorlog, in het jaar 1942 het tehuis plotseling moesten verlaten. Een van deze briefschrijvers was mevrouw Greep-van der Hammen:

Brief van 28 december 2020
van mevrouw M. Greep-Van der Hammen (83)
Van Z. van Nijveltstraat 229
2242 LG Wassenaar
margreet.greep@ziggo.nl

Een korte samenvatting:

“Ik was een van de 500 kinderen die in de Marthastichting in Alphen aan de Rijn woonde. Deze lag aan de Raadhuisstraat 44 en bestond uit vier grote gebouwen, een ziekenhuisje, een grote moestuin en een boerderij 'Arca Noë'. De directeur, ds. J.Th. Meijer, woonde in een oude pastorie aan het begin van het terrein dat geheel omgeven was door hekken. Deze pastorie heette 'Huize Rijnstroom' en had in 1895 het adres Lage Zijde, later Raadhuisstraat. Rond 1941/1942 moesten alle kinderen weg uit deze huizen omdat 'de moffen' deze gebouwen confisqueerden en na later bleek 'uitwoonden'. De weeskinderen waaronder ikzelf werden verspreid over het hele land. Meisjes van boven de 10 jaar gingen naar Brummen. Oudere jongens van 14 tot 18 jaar verhuisden naar Hoenderloo. Kinderen van 0 tot 10 jaar kwamen terecht op buitenplaatsen in Nieuwersluis en Loenen aan de Vecht. Ik kwam in de buitenplaats Over-Holland, Rijksstraatweg 14 in het dorp Nieuwersluis dat onderdeel is van de Utrechtse gemeente Stichtse Vecht. Hier werden kinderen van 0 tot 8 jaar opgevangen. In het ernaast gelegen Sterreschans aan de Rijksstraatweg 18, werd les gegeven aan de kinderen van de 1^e en 2^e klas, zo ook aan mij. Dominee Meijer woonde met zijn vrouw en zes kinderen in het daarnaast gelegen Rupelmonde, Rijksstraatweg 24, dat evenals Sterreschans en Over-Holland gelegen lag aan de Vecht. Deze buitenplaatsen waren eigendom van adellijke particulieren en zijn ongeschonden uit de Tweede Wereldoorlog gekomen. Na de bevrijding keerden wij, de kinderen van de Marthastichting, terug naar onze huizen aan de Raadhuisstraat in Alphen aan de Rijn alwaar wij een desastreuze toestand aantroffen.”

Mevrouw Greep voegde het volgende toe: “De historische vereniging van Alphen aan de Rijn heeft een tijdschrift 'De Viersprong'. Hierin wellicht informatie over de Marthastichting tijdens WOII.”

In verband met tijdgebrek is hier verder geen onderzoek naar gedaan.

De Martha-Stichting in Alphen aan de Rijn

De Martha Stichting was van oorsprong het christelijk tehuis voor ontheemden in de Jordaan in Amsterdam. Dit was in 1870. In 1883 werd het een bewaarschool voor vervuilde kinderen en na een fusie met een ander tehuis, ook voor dergelijke kinderen, richtte men de 'Vereniging Martha-Stichting voor onverzorgde kinderen' op. Door het toenemende aantal kinderen trok het huis in 1897 weg uit Amsterdam en kwam het terecht in Alphen aan de Rijn in de grote buitenplaats uit 1720, 'Rijnstroom'. Het huis, gelegen aan de Rijn, groeide ook daar snel uit haar voegen. Men besloot de boerderij Arce Noë aan te kopen met 20 hectare grond waarop een aantal bijgebouwen werd gebouwd en een park werd aangelegd. Sinds 1905 verbleven er ook voogdijkinderen op de Martha-Stichting. In de jaren dertig kwamen er nog eens drie gebouwen bij. Naast de boerderij beschikte de stichting over een eigen moestuin en een boomgaard die niet toegankelijk waren voor de kinderen. Op het complex bevonden zich een school, een kerkgebouw en een pastorie. Het devies van de Martha Stichting was 'De Heer zal voorzien'.⁴³ Op het centrale gebouw van de Martha-Stichting stond met grote letters 'De Liefde Sticht'.

De Martha-Stichting, de Wilhelminaschool. Bron: www.2alpens.nl⁴⁴

⁴³ <http://www.martha-stichting.nl/Geschiedenis/index.htm> (laatst gezien 3 juni 2021)

⁴⁴ https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fwww.2alpens.nl%2Foudalphen%2Ffoto%2Fmarthastichting_2.html&psig=AOvVaw32FZi_y4R49Jz7KRrhW8Od&ust=1622793699164000&source=images&cd=vfe&ved=2ahUKEwjoxZDh_rwAhUlwlslHZbIANoQr4kDegUIARCoAQ (laatst gezien 3 juni 2021)

De buitenplaats Over-Holland

Even ten noorden van Breukelen aan de westelijke oever van de Vecht ligt de buitenplaats Over Holland (22,5 hectare) en behoorde in 1676 bij Holland. Het is een kopie van een Amsterdams grachtenhuis, symmetrisch van bouw, omdat men nog geen ervaring had met het bouwen van echte, aan de omgeving aangepaste, landhuizen. Het is een van de grootste buitenplaatsen uit de zeventiende eeuw op een totale grondoppervlakte van ongeveer 45 hectare. Het huis bevat houtsnijwerk, stucplafonds en behangselschilderingen uit de achttiende eeuw en is sinds 1928 in het bezit van Stichting Het Utrechts Landschap en sindsdien verhuurd aan particulieren.⁴⁵ Tijdens de Tweede Wereldoorlog kon deze buitenplaats onderdak bieden aan een aantal wees- en voogdijkinderen, voornamelijk meisjes tot 8 jaar oud van de Martha-Stichting uit Alphen aan de Rijn.

Bron: Aerophoto-Schiphol

⁴⁵ <https://www.utrechtsebuitenplaatsen.nl/buitenplaatsenmobiel?n=over-holland><http://www.kasteleninutrecht.eu/Over-Holland.htm> (laatst gezien 31 mei 2021).

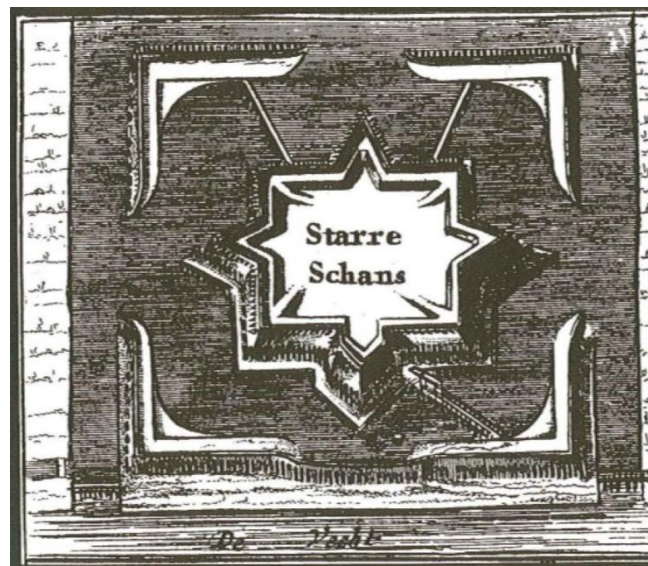
Over-Holland aan de Vecht. Bron: nl.wikipedia.org/wiki/Over-Holland

Over-Holland straatzijde (Rijksstraatweg Nieuwersluis). Bron: Utrechts Archief

De buitenplaats Sterreschans

In 1673, na het Rampjaar 1672, ontstond op deze plek een stervormige schans ter verdediging van de oprukkende Fransen onder de naam De Sterreschans. Niet veel later werd de militaire functie overgenomen door Fort Nieuwersluis en kon er in 1688 op deze plek een buitenplaats 'Sterreschans' worden gebouwd door David Rutgers. Sterreschans beschikt over een overtuin aan de andere kant van de Rijkstraatweg, vermoedelijk ontworpen door J.D. Zocher jr.⁴⁶ In dit huis verbleven tijdens de Tweede Wereldoorlog de baby's (waaronder een aantal van Joodse afkomst) en de meisjes van 8 tot 10 jaar oud van de Martha-Stichting uit Alphen aan de Rijn. De meisjes van 6 tot 8 jaar, die waren ondergebracht in het ernaast gelegen Over-Holland, kregen in dit huis les maar de oudere meisjes gingen naar de lagere school in Breukelen. Het gazon aan de voorkant van het huis was een veilige ruimte voor de kinderen om te spelen en een geschikte plek om de baby's bij mooi weer neer te leggen. Sterreschans ligt tussen Over-Holland en Rupelmonde in.

Sterreschans aan de Vecht, als verdedigingsmiddel uit 1673.⁴⁷

⁴⁶ [https://nl.wikipedia.org/wiki/Sterreschans_\(buitenplaats\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Sterreschans_(buitenplaats)) (laatst gezien 31 mei 2021) en <https://www.buitenplaatseninnederland.nl/nieuwersluis-sterreschans.html> (laatst gezien 31 mei 2021).

⁴⁷ <https://hofstedesterreschans.nl/hofstede/geschiedenis/> (laatst gezien 4 juni 2021).

Sterreschans aan de Vecht. Bron: <https://thego-to.com/nl/activiteit/buitenplaatsen-rondvaart/2019-09-04>

Sterreschans, straatzijde. Foto: Utrechts Archief

De buitenplaats Rupelmonde

De directeur van de Martha-Stichting verbleef tijdens de Tweede Wereldoorlog met zijn gezin op Rupelmonde. Het huis ligt ten noorden van Sterreschans.

Deze buitenplaats uit de zeventiende eeuw, genoemd naar de plaats Rupelmonde bij Antwerpen, werd gebouwd door de Vlaming A. van Ghesel als een sobere herenhofstede. In de achttiende eeuw kreeg het meer uitstraling met verschillende stijlelementen en in 1924 werd het huis verbouwd tot woning.⁴⁸

Rupel-Monde aan de Vecht.⁴⁹

⁴⁸ <http://www.utrechtsebuitenplaatsen.nl/buitenplaatsenmobiel?n=rupelmonde> (laatst gezien 31 mei 2021).

⁴⁹ [https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fnl.wikipedia.org%2Fwiki%2FRupelmonde_\(buitenplaats\)&psig=AOvVaw3jKRooN2wewf913XUznXU0&ust=1622796023074000&source=images&cd=vfe&ved=2ahUKEwiP3KC1iPwAhWn8rsIHYhRDpAQR4kDegUIARCXAQ](https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fnl.wikipedia.org%2Fwiki%2FRupelmonde_(buitenplaats)&psig=AOvVaw3jKRooN2wewf913XUznXU0&ust=1622796023074000&source=images&cd=vfe&ved=2ahUKEwiP3KC1iPwAhWn8rsIHYhRDpAQR4kDegUIARCXAQ)

Het verhaal van Margreet Greep-van der Hammen

Adres: Van Zuijlen van Nijveltstraat 229, 2242 LG Wassenaar

Telefoon: 06-10581200 (070-7449498)

Margreet.greep@ziggo.nl

Datum: 1 april 2021.

Interviewer: Elyze Storms-Smeets, historisch geograaf gespecialiseerd in landgoederen en buitenplaatsen, werkzaam bij het Gelders Genootschap en projectleider 'Oorlog in Arcadië, 1940-1945'.

Interviewer: Sietske Annevelink-Schurer, student Algemene Cultuurwetenschappen bij de Open Universiteit en stagiaire bij het Gelders Genootschap voor het project 'Oorlog in Arcadië, 1940-1945'.

Ik bracht samen met Elyze Storms-Smeets een bezoek aan de drieëntachtig jarige mevrouw Greep in Wassenaar. Zij vertelde voor het eerst haar volledige verhaal over haar jeugd. Voor deze casus echter maak ik gebruik van hetgeen mevrouw Greep zich nog kan herinneren van haar verblijf op de buitenplaatsen aan de Vecht tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het volledige verhaal is te lezen in het transcript dat ik hier niet heb bijgevoegd maar dat wel opvraagbaar is.

“Mijn naam is sinds mijn huwelijk Margreet Greep en als meisje heette ik Margreet Van der Hammen. Ik ben geboren op 27 april 1937 in Delft in een krankzinnigengesticht waar mijn moeder al zes jaar zat en ik geboren ben zonder dat iemand wist wie de vader was. Het is nooit uitgekomen. Na veertien dagen ben ik van daaruit naar Rotterdam gebracht om drie maanden in een zuigelingenkliniek te zijn want de moeder van mijn moeder wilde niet dat ik bestond en zij heeft van de hele familie niemand op de hoogte gebracht. Mijn moeder had twee zusjes en twee broers en die wisten dus niet van mijn bestaan. De moeder van mijn moeder, mijn oma, woonde in Schiedam. Zij was gereformeerd en heeft mij naar Rotterdam gebracht of laten brengen, dat weet ik niet, naar de zuigelingenkliniek om ondertussen uit te zoeken waar ik uiteindelijk naar toe gebracht zou kunnen worden. In elk geval niet naar de familie want die mocht van mijn bestaan niets weten. Maar dat is ook te begrijpen vanuit die tijd want je was een ‘onecht’ kind, zo heette dat. En dat komt van ‘niet echtelijk geboren’. Dat hebben wij toen nooit begrepen maar daar komt het vandaan! En ondertussen heeft een Rotterdamse voogdijvereniging ervoor gezorgd dat ik bij de Martha-Stichting in Alphen aan

de Rijn kwam, ik was toen ongeveer drie maanden oud. Daar ben ik gebleven tot en met zestien jaar en twee maanden. Ik kreeg nooit bezoek, dat kon ook niet, omdat niemand van de familie wist dat ik bestond.

In de Martha-Stichting werden wij ontzettend veel geslagen en voor het minste of geringste kregen we straf. Er werden regels gesteld. Ik ben meerdere keren, als ik in mijn bed geplast had, in een kist gestopt. Ik heb tot en met mijn zevende jaar in mijn bed geplast. In Alphen aan de Rijn werd bedplassen vooral gestraft met opsluiting in een donker hok of die kist die ik noemde, in het badhuis. Je moest wel naar school maar de verdere dag mocht je dan niet spelen. Er stond ook een 'Biekenbank' in de zaal en als je van school kwam en je had straf dan moest je daarop zitten terwijl iedereen aan het spelen was. Daar zat je dan op de varkensbank want 'Biek' was voor ons het woord voor varken. Ik ben ook een keer weggelopen en toen moest ik een week de cel in. We hadden op de Martha-Stichting drie cellen... (en maar één schommel!). Ik dacht ik ga hier weg! Ik moet hier weg!

In 1942 gingen we met tweeëndertig kinderen naar Nieuwersluis. Wij hadden 500 kinderen binnen de Marha-Stichting maar we zaten allemaal verspreid in het land. Wij verbleven in de buitenplaatsen Over-Holland en Sterreschans aan de Vecht. De grote meisjes gingen naar Brummen, de grote jongens naar Hoenderloo en in Loenen aan de Vecht zaten weer de jongere jongens, ik denk kinderen van misschien zes tot twaalf jaar, ook in een prachtig huis. Voor de verhuizing waren er allemaal vrachtwagens weet ik maar ik weet niet meer hoe ik zelf daar heen ging. Ze hebben de hele inboedel van de Martha-Stichting verhuisd naar de Vecht. Ik heb één beeld in mijn hoofd... dat er allemaal blauwe bedjes van de kleine kindertjes van 1 en 2 jaar oud in een vrachtwagen werden geladen. Dat is het enige beeld wat ik heb. En ik heb nu het idee dat wij de huizen in Nieuwersluis bezetten van de rijke jonkheren en baronnen zodat deze werden beschermd en niet bezet konden worden door de moffen.

Samen met de kinderen van twee tot acht jaar verbleef ik in de buitenplaats Over-Holland. De baby's met de wat oudere kinderen, die al naar de derde en vierde klas gingen, woonden in Sterreschans, het huis naast ons. Wij waren dus verdeeld over Sterreschans en Over-Holland. Ik heb voornamelijk in Over-Holland gezeten maar ik kreeg les in Sterreschans want daar was een juffrouw die les gaf aan de eerste en tweede klas. De meisjes van acht tot tien jaar gingen niet in Sterreschans naar school maar naar de lagere school in Breukelen en zij liepen altijd over de Rijkstraatweg van Nieuwersluis daar naar toe. Buiten liepen wij op klompen. We moesten altijd via de achteruitgang aan de kant van het water naar buiten. Dan liepen we over het voetpad via het hek van Over-Holland aan de Rijkstraatweg langs de weg naar Sterreschans voor de lessen op school, waaronder de dagelijkse Bijbellezing.

Spelen deden we ook op Sterreschans! Want daar hebben we in verschillende kuilen gespeeld. We speelden daar vadertje en moedertje en de kuil was dan ons huis! Zo'n kuil was mans groot. En van daaruit konden wij ook roepen naar die moffen want dan zat je toch lager.. en verstoppt. Aan de overkant van de Rijkstraatweg was een bos, dat hoorde bij Sterreschans en daar mochten we frambozen plukken.

Wij hadden geen contact met kinderen uit het dorp. Wij waren gestichtskinderen. De jongste groep op Sterreschans waren de baby's. Er waren ook twee Joodse baby's, Beertje en

Veertje, en dat vonden we heel interessant want wat het betekende wisten we niet maar het waren Joodse kinderen. Het was iets bijzonders. Ik denk dat ze daar gebracht zijn om beschermd te zijn. De baby's lagen op het grasveld voor het huis allemaal op witte lakentjes in plaats van in een box. Dat grasveld was groot genoeg en ze konden goed in de gaten worden gehouden.

Binnen moesten de klompen uit en daar liepen we op sokken. Maar 's nachts droegen we geen sokken, dat mocht niet ook al was het er steenkoud zoals in de winter van 1944/1945 toen mijn tenen er bijna afgevroren zijn.... Vreselijk.

De slaapkamers in Over-Holland waren niet zo groot als de slaapzalen in Alphen aan de Rijn maar er stonden ik denk toch al gauw een stuk of zestien bedjes in een kamer met een smal pad er tussen en die anderen die sliepen misschien op een andere kamer. Van mooie plafonds kan ik me niets herinneren, ook niet van het behang. Ik weet alleen dat er luiken waren en grote ramen die uitkeken op de vijver. De schoonheid van de buitenplaatsen zagen wij toen niet, dat beleef je als kind helemaal niet. Je bent als kind veel te veel bezig met je eigen leven en met de mensen om je heen. Het enige wat je wilde was aandacht en die kreeg je niet. Wel van de zuster als je iets had. Dus dan had ik iets dat niet echt zeer deed en ging ik naar haar toe voor een pleister. Maar de zuster wist natuurlijk allang dat een pleister niet nodig was... Eén ding is nodig en dat staat ook op een van die christelijke gebouwen van de Martha-Stichting in Alphen aan de Rijn, liefde.. , maar dat ding dat was er niet.

In onze vrije tijd, als wij niet naar school gingen in Sterreschans, dus op zondag, dan gingen we altijd twee aan twee onder begeleiding door het dorp naar Loenen aan de Vecht lopen. Alleen maar om een bezigheid te hebben. Want er was helemaal geen speelgoed, dat hadden we niet. Het speelgoed wat er was, dat was van de kinderen die bezoek kregen van hun ouders twee keer per maand. Het waren namelijk niet alleen weeskinderen maar ook voogdijkinderen bij de Martha-Stichting. Het was eigenlijk geen weeshuis maar een tehuis voor kinderen die door justitie op de een of andere manier onder voogdij werden gesteld..... Het waren allemaal kinderen van allerlei sociale lagen van de bevolking waar justitieel wat mee was, met hun ouders dan, niet met die kinderen hoor! Denk hierbij aan gevangenis of hoererij.. En in feite had ik ook nog een moeder maar haar had ik nooit gezien, zij zat in een gesticht. Het waren dus vooral voogdijkinderen.

Wat betreft dat bedplassen herinner ik mij ook nog heel goed van Over-Holland, want in die tijd was ik vijf tot zeven jaar, dat je dan 's morgens altijd naast je bed moest gaan staan en als je dan nat was dan kreeg je een pak slaag en werd je op de hete verwarming gezet... met je blote billen.. Dat soort dingen deden ze! Dus het waren sadisten tot en met! En ook daar was een Biekenbank waar je dan voor straf uren op moest zitten. Het kwam voor dat als een kind in de broek gepoept had dat de juffrouw het kind in de nek pakte en met het gezicht in de poep duwde en daarin ronddraaide..... Het waren vreselijke mensen.

Tijdens ons verblijf op Over-Holland merkten wij dat het oorlog was omdat wij honger hadden. We kregen wel eten op de een of andere manier, maar niet te veel. Wij zaten dan altijd als kinderen met onze armen om ons bord want je buur mocht het niet bij je wegpikken. Zo weinig had je. En wij kregen groene soep die leek op een eendenvijver, net of het kroos was. Zo zag het er uit. En dan zaten er klonten in en dat vonden we vreselijk! Maar

dat kregen we wel. Als je te weinig eten hebt dan kom je er wel achter dat het oorlog is. Met Sinterklaas kregen we bijvoorbeeld een appel. Nou dat was de lekkerste appel van mijn hele leven! Er kwam ook daadwerkelijk een Sinterklaas op bezoek en dat was een van de leidinggevende juffrouwen. Het Sinterklaaskostuum zullen ze wel meegenomen hebben met de inventaris.

We kregen wel eten maar we hadden honger. Ik heb nog stiekem gestolen... en daar heb ik me toch jarenlang schuldig over gevoeld! Er kwamen altijd broodkisten en daar waren precies de boterhammen in afgeteld, één per kind, misschien twee, dat weet ik niet. Maar ik stikte van de honger toen ik zeven was. Dus op een avond, we lagen boven in bed en de dames waren beneden in Over-Holland, ging ik mijn bed uit. Ik wist dat in de woonzaal die kist met brood klaar stond met een handdoek of deken er overheen en daar jatte ik een kapje van het brood uit en dat nam ik gauw mee naar mijn bed. En ik weet nog dat ik er heel lang over deed om dat kapje op te eten! Maar ik heb het nooit aan iemand durven vertellen.

Ik kan mij nog herinneren dat er moffen waren. Wij zagen ze marcheren over de Rijksstraatweg van Breukelen richting Nieuwersluis en richting Loenen aan de Vecht. En dan verstopten wij ons in de bosjes en dan riepen wij: "Vuile rotmoffen!". Dan voelden we ons heel stoer. Dus we wisten wel dat er oorlog was, maar niet hoe en wat, en we wisten dat er Duitsers waren. In die bosjes voelden we ons heel veilig. Totdat iemand van het personeel ons op een gegeven moment vertelde dat de Duitsers aan de deur waren gekomen en dat, als we dat nog één keer deden, we dan allemaal meegenomen zouden worden. Dat was natuurlijk een verzonnen verhaal maar ze waren als de dood dat die moffen aan het huis zouden komen. Want de eigenaren waren er niet...

Wij hadden ook fantasieën dat er achter de luiken in Over-Holland onderduikers zaten. Of ze er ook werkelijk zaten dat weet ik niet maar wij hadden die fantasie! Ik weet niet hoe ik aan dat idee kwam want ik herinner me helemaal niet dat er met ons over de oorlog werd gesproken.

Van de bevrijding weet ik dat er Canadese tanks langs kwamen en de soldaten deelden koek uit op de Rijksstraatweg, ontbijtkoek! Wat ik ook weet is dat aan de overkant van het water, aan de achterkant van Over-Holland bij de Vecht, een hele stoet NSB-vrouwen langs liep met kale koppen. Ik weet het want ik heb het gezien! Ik heb dat beeld nog van die vrouwen die daar in een groep van een stuk of dertig, veertig, met de haren geknipt, achter elkaar aan liep. Wie ons verteld heeft wat voor een groep dit was dat weet ik niet want wij zaten in Over-Holland met kinderen tot een jaar of 8 en dan ben je nog klein. Maar wij hadden wel werkmeisjes, daar keken we tegenop, en die waren achttien en die moesten bijvoorbeeld de was verzorgen of de zaal schoonmaken. Misschien dat zij tegen ons praatten want dat waren ook gestichtskinderen.

Wij gingen in 1945 met Kerst weer terug naar Alphen aan de Rijn. We waren natuurlijk al eerder bevrijd maar voordat de restauratie en het opknappen van alles klaar was duurde nog een paar maanden. Eerder konden we nog niet terug. Bij terugkomst troffen we een grote ravage, het was nog helemaal niet klaar! Ik weet nog dat ik heel boos was want de muren waren beklad en de planken van de zandbak waren er af. Er was veel vernield en daar was ik woedend om. Want het was toch mijn huis! Idioot gewoon hè?

Toen het maatschappelijk werk opkwam toen werd er op de Martha-Stichting een houten gebouwtje neergezet en dat heette Initium.⁵⁰ Daarin zat een psycholoog, een psychiater en een maatschappelijk werker. En met z'n drieën moesten ze bepalen welke kinderen het eerst uit die Martha-Stichting moesten want die waren te lang geïnstitutionaliseerd en zouden die zich dan ooit nog wel in de wereld kunnen aanpassen? Ik was zestien en ik was één van die kinderen. Ik ben daar getest en herinner me alleen nog de 'Rorschachtest'⁵¹. Toen dat testen klaar was werd mij verteld dat ik per direct de Martha-Stichting moest verlaten. En het rare was, ik wilde dat niet! Terwijl het een tuchthuis was! Maar het was natuurlijk mijn wereld en ik kende al die 500 kinderen en daar verleende ik mijzelf een soort status aan!

Als buitenstaander zou je kunnen denken dat het verblijf op Sterreschans aan de Vecht even een verademing was, een mooi huis in een prachtige omgeving, maar nee, daar was het precies hetzelfde als in Alphen aan de Rijn. Want het zit hem in de leiding, die bepaalt jouw leven! Die leiding doet de dingen als opsluiting, straffen, enzovoorts. Het waren mensen die geen opleiding hadden. Vandaar dat dat maatschappelijk werk zo nodig was want die gingen de mensen opleiden ook omdat het verloop heel groot was. Ik heb wel honderd 'juffrouwen' gehad naar mijn idee en ze gingen allemaal weer weg.

In 2006, ik was zeventig jaar, ben ik terug gegaan naar de Martha-Stichting om te zien hoe het er uit zag, maar ik heb vreselijk gejanke.... het kwam vanuit mijn tenen en je weet eigenlijk niet waar het vandaan komt, er zat nog zo veel, nog veel te veel. Maar ik heb verder wel een heel goed leven gehad hoor! Ik zei een keer tegen mijzelf: ik heb tweeëntwintig jaar in gevangenschap geleefd, als ik nog tweeëntwintig jaar erbij krijg dan is het allemaal weer goed. Maar ik ben al bijna drie keer tweeëntwintig jaar verder... Maar het is wel geweest. Je kunt het niet uitvlakken."

Margreet Greep kwam, nadat ze het gesticht had verlaten, een aantal maanden bij mensen in huis waar ze geen goede herinneringen aan heeft. Ze haalde op haar zeventiende haar Mulodiploma en vluchtte daar weg, met achterlating van haar spullen. Maar ze wist niet waar ze naar toe moest. Sinds haar dertiende was haar bekend dat ze familie had. Ze zocht contact met de broer van haar moeder in Heemstede die alleen woonde na een scheiding, maar in plaats van een liefdevolle opvang drong hij meteen de eerste nacht al haar kamer binnen en had andere plannen met haar.... hetgeen Margreet heeft weten te voorkomen door hem uit haar kamer te vechten. De volgende ochtend is ze daar heel vroeg vertrokken en kwam ze terecht bij haar oudoom en tante. Aan hen heeft ze dit nooit durven vertellen. Margreet heeft slechts een aantal keren haar moeder opgezocht in het gesticht in Delft maar die begreep niet wie ze was. Het was een heel verdrietige ervaring voor Margreet en ze besloot hiermee te stoppen. Haar moeder is niet veel later overleden. Na vier jaar haalde Margreet haar kweekschool diploma en kreeg ze een baan als onderwijzeres en een vriendschappelijke relatie met een drieëndertig jaar oudere man. Ze leefde met hem samen totdat ze op haar 28ste jaar haar levenspartner ontmoette waarmee ze trouwde en twee zonen kreeg. Ze zoals ze al zei: "Ik heb verder een heel goed leven gehad hoor!". Helaas is haar man inmiddels overleden.

⁵⁰ <https://nl.glosbe.com/la/nl/Initium> (laatst gezien 10 april 2021) betekent 'begin', initium novae vitae betekent 'begin een nieuw leven' (Latijn-Nederlands Woordenboek | Glosbe).

⁵¹ <https://nl.wikipedia.org/wiki/Rorschachtest> (laatst gezien 10 april 2021). De rorschachtest of rorschach-inktvlekkenmethode (RIM) is een psychologische test, geïntroduceerd door Hermann Rorschach in 1921. Deze test bestaat uit tien kaarten met een abstracte afbeelding die is ontstaan door inktvlekken op papier dubbel te vouwen waardoor een symmetrische afbeelding ontstaat.

Website

Sterreschans, 25 hectare (buitenplaats),

[https://nl.wikipedia.org/wiki/Sterreschans_\(buitenplaats\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Sterreschans_(buitenplaats))

Foto's van Buitenplaatsen in Nederland:

<https://www.buitenplaatseninnederland.nl/nieuwersluis-sterreschans-sterreschans.html>

Sterreschans

<https://www.buitenplaatseninnederland.nl/nieuwersluis-sterreschans.html>

Over Holland (1676)

<https://www.utrechtsebuitenplaatsen.nl/buitenplaatsenmobiel?n=over-holland><http://www.kasteleninutrecht.eu/Over-Holland.htm>

Even ten noorden van Breukelen aan de westelijke oever van de Vecht ligt de buitenplaats Over Holland (22,5 hectare) en behoorde in 1676 bij Holland. Het is een kopie van een Amsterdams grachtenhuis, symmetrisch van bouw, omdat men nog geen ervaring had met het bouwen van echte, aan de omgeving aangepaste, landhuizen. Het is een van de grootste buitenplaatsen uit de 17^e eeuw op een totale grondoppervlakte van ongeveer 45 hectare. Het huis bevat houtsnijwerk, stucplafonds en behangselschilderingen uit de achttiende eeuw en is sinds 1928 in het bezit van Stichting Het Utrechts Landschap en sindsdien verhuurd aan particulieren (Jacob Poppen?).

Rupelmonde

<http://www.utrechtsebuitenplaatsen.nl/buitenplaatsenmobiel?n=rupelmonde>

Deze buitenplaats uit de 17^e eeuw, genoemd naar de plaats Rupelmonde bij Antwerpen, werd gebouwd door een Vlaming als een sobere herenhofstede. In de 18^e eeuw kreeg het meer uitstraling met verschillende stijlelementen. In 1924 werd het huis verbouwd tot woning.

<http://www.utrechtsebuitenplaatsen.nl/buitenplaatsenmobiel?n=rupelmonde>

Alleen op de wereld

Documentaire van Andere Tijden d.d. 17 februari 2018

Over de terreur en mishandeling in weeshuizen in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog

<https://www.youtube.com/watch?v=vZoi3ILlqA>

Met als geïnterviewden:

Adriana Koetsier-van Assendelft (geb. 31-01-1930) sinds 01-09-1939 (9 jaar)

Martha Stichting, kindertehuis in Alphen aan de Rijn

Rita Kratz-Uijleman (geb. 11-03-1940) sinds 02-08-1943 (3 jaar en 5 maanden)

Martha Stichting, kindertehuis in Alphen aan de Rijn

Bob Tebrunsveld (geb. 15-08-1932) sinds 11-05-1939 (6 jaar)

Diaconie Weeshuis te Amsterdam

Martha Stichting

<http://www.martha-stichting.nl/Geschiedenis/index.htm>

Rupelmonde (buitenplaats) - Wikipedia

[https://nl.wikipedia.org/wiki/Rupelmonde_\(buitenplaats\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Rupelmonde_(buitenplaats))

Sterreschans (buitenplaats) - Wikipedia

[https://nl.wikipedia.org/wiki/Sterreschans_\(buitenplaats\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Sterreschans_(buitenplaats))

De buitenplaats Over-Holland

<http://www.kasteleninutrecht.eu/Over-Holland.htm>

Overplaats Over-Holland, Breukelen – Stichting In Arcadië

<http://www.stichtinginarcadie.nl/projectenrapporten/over-holland-de-overplaats-herstel-en-beheerplan/>

Martha Stichting oproepen

<http://www.martha-stichting.nl/Oproepen/>

Geschiedenis - Hofstede SterreschansHofstede Sterreschans

<https://hofstedesterreschans.nl/hofstede/geschiedenis/>

Sinds 1995 is Sterreschans in het bezit van F.A. Doude van Troostwijk

Adres: Waldecklaan 10, 1405 CR BUSSUM

De Stichtse Vecht, buitenplaatsen in de oorlog

www.rhcvechtenevenen.nl

In de Tweede Wereldoorlog was in Sterreschans en Over-Holland de Martha-Stichting uit Alphen aan de Rijn ondergebracht. Deze protestantse stichting voor kinderbescherming deed haar naam eer aan door vele joodse zuigelingen op te nemen en daarmee het leven te redden. (p. 55).

<http://docplayer.nl/79397652-Jaarboekje-van-het-oudheidkundig-genootschap-niftarlake.html>

Over-Holland nieuwe foto's

<https://www.buitenplaatseninnederland.nl/nieuwersluis-overholland.html>

Over-Holland oude foto

https://www.utrechtaltijd.nl/collecties/detail/?collection=utralt_utrechts-archieff B182DAD7-4714-541E-AC97-A9D67AFB1B63

Sterreschans

https://www.utrechtaltijd.nl/collecties/detail/?collection=utralt_utrechts-archieff EF74B497-DF17-5C49-A1C4-FBE479C4CDBD

Buitenplaats Sterreschans (kant van de Vecht)

<https://www.skbl.nl/locatie/448/Buitenplaats-Sterreschans/>

Uit het fotoboek van Margreet Greep-van der Hammen

Juffrouw Lenie voor het raam van Sterreschans met de babies.

de zonnwijzer.

wij speelden in de bosjes.

's middags altijd buiten slapen op het gazon voor het huis.

↑↑
 jakie?
 v.d.
 meent

(Geert Roelandus Boers)

op het gazon vóór Sterreschans.
 Juffrouw Geert "Knoet" (re.) was
 berucht bij de kinderen. ze was
 heel streng, sloeg en strafte
 veel, maar ze was vooral wreed.
 (ze kreeg na 1945 de 11-jarige meis-
 jesafdeling) Toen ik 10 jaar was
 zag ik er erg tegenop om 11 te wor-
 den want dan kwam ik bij haar in
 de afdeling, in M1, maar door re-
 organisatie kwam ik in M6.

NIEUWERSLUIS, — Sterreschans.

UITG. NAUTA, VELSEN. 1546

Juffrouw Agnes met Beertje,
ernaast Veertje
↓
Alie Koster

...v.d.
meent

↑
Juffrouw Ans de Graaf vond
ik heel lelijk, met haar kromme rug,
slappe figuur en dunne haar.

de babies op "Sterreschans"

± 1941-1945

↑↑
-jakie?
v.d.
meent

(Geert Roelandus Boers)

op het gazon vóór Sterreschans.
Juffrouw Geert "Knoet" (re.) was
berucht bij de kinderen. ze was
heel streng, sloeg en strafte
veel, maar ze was vooral wreed.
(ze kreeg na 1945 de 11-jarige meis-
jesafdeling) Toen ik 10 jaar was
zag ik er erg tegenop om 11 te wor-
den want dan kwam ik bij haar in
de afdeling, in M1, maar door re-
organisatie kwam ik in M6.

Groepsfoto van de gemengde zesde klas van de Wilhelminaschool in 1948. Margreet staat vijfde van rechts in een geruite jurk. Locatie: voor het huis van de Bovenmeester Van Binsbergen (midden achteraan). Foto: Martha-Stichting.

18 dec. 2020
Wageningen

Gecachte mevrouw Storm Smeets,

Vorige week luisterde ik op NPO1-radio naar een gesprek dat met u gevoerd werd en ik begreep dat u onderzoek doet naar de landhuizen, landgoederen van de adel in WO II en de "bewoning" daarvan.

Ik ben 83 jaar en was in die jaren een van de 500 kinderen die in de Martha Stichting in Alphen a/d Rijn woonden.

De Martha Stichting, gelegen aan de Raadhuisstraat 44, lag op een terrein met 4 grote gebouwen, een ziekenhuisje, een grote moestuin, een boerderij "Arca Noë".

Daarbij woonde de directeur ds. J. Th. Meijer in een Oude Pastorie, gelegen bij het begin van het terrein, dat geheel omgeven was door hekken. Dat gebouw heette "Huisje Rijnstroom", adres toentertijd (1895): Lage Rijde, later Raadhuisstraat.

Waarom ik u dit schrijf is, dat wij kinderen tijdens de oorlogsjaren, ik denk rond 1941/42 weg moesten uit al die gebouwen en verspreid werden over 't hele land en vaak terecht kwamen in oude buitplaatsen.

Meisjes boven 10 jaar gingen naar Brummen.

Oudere jongens, ± 14-18 j. naar Hoenderloo.

Kinderen van 0-±10 j. kwamen in Nieuwersluis en kwamen aan de Vecht terecht.

Ik kwam ik in Nieuwersluis in de buitplaats Overholland (kinderen van 0-±8 j.)

En wij kregen les, 1^e en 2^e klas, in het ernaast gelegen Sterrenschans, terwijl de directeur Ds. Meijer met zijn gezin, 6 kinderen, introk in het weer daar naast gelegen Riepelmonte.

Alle drie deze buitplaatsen gelegen aan de Vecht.

Ons werd later verteld dat eigenaren van deze historische panden baronnen waren, of mensen van adel.

Ik weet niet of u alleen onderzoek doet naar dergelijke bezittingen in Gelderland. Dan heeft u nikt veel aan mijn informatie. Waar de kinderen in Brummen en Hoenderloo woonden weet ik niet.

In elk geval moesten wij allemaal elders ondergebracht worden omdat de Moffen het terrein met de grote gebouwen in Alphen a/d Rijn betrokken, en naar later bleek: uitwoonden. In die staat trof ik als kind, toen wij er eind '45 terugkwamen, aan.

De huizen waar wij in die oorlogjaren naartoe werden getransporteerd bleven op die manier onbeschadigd.

Ik wens u veel succes met uw studie.

P.S. Alphen a/d Rijn heeft ook een historische vereniging en heeft een orgaan "De Viersprong"

Met vriendelijke groet

M. Greep-van der Hammen

M. Greep-van der Hammen
v. Z. v. Nijveltstr. 229
2242 LG Wassenaar

margreet.greep@ziggo.nl

9. Conclusie van de drie casussen en aanbevelingen voor verder onderzoek

Mijn verslag betreffende de drie casussen werd als artikel geplaatst in de allereerste nieuwsbrief van 'Oorlog in Arcadië, 1940-1945' begin mei 2021.⁵² Als conclusie heb ik daarin het volgende geschreven.

Wat mij opviel bij deze geïnterviewde mensen is dat ze pas in hun latere leven de schoonheid konden inzien van de plek waar ze noodgedwongen een deel van de oorlog hebben doorgebracht. Ten tijde van de oorlog waren ze te veel bezig met zichzelf, met overleven te midden van alle mentale en fysieke mishandelingen die er plaatsvonden in de tehuizen, of dat nu op een landgoed of op een buitenplaats was. Het verdriet van toen, omgezet in boosheid, was tijdens de interviews nog sterk voelbaar. Opvallend was ook dat voor deze mensen het geloof geen enkele waarde meer had en heeft. Ondanks alles hebben zij hun jeugd mentaal overleefd; velen van hun lotgenoten raakten in psychische problemen en konden niet meer verder met hun leven. De oorlog die zij meemaakten in Arcadië was slechts een korte periode in hun jeugd. Ze waren het kind van de rekening en tegelijk het kind van de oorlog.

Het is een andere uitkomst dan ik van te voren had verwacht. Mijn naïeve gedachte dat de kinderen op de landgoederen tijdelijk, ondanks de oorlog, een prachtige tijd zouden beleven werd al bij het eerste interview weggevaagd. Deze wees- en voogdijkinderen waren jong en door hun liefdeloze harde leven in het tehuis hadden ze helemaal geen oog voor de plek waar ze terecht waren gekomen. De spanning van de oorlog deed daar nog een schep bovenop.

De vier geïnterviewden hebben het in hun latere leven toch nog goed gehad. Ze hebben allemaal een partner gevonden en kinderen gekregen. Maar ondanks dat is er blijvende schade aangericht aan deze kinderen van de oorlog. De boosheid over het onrecht wat hen in hun jeugd is aangedaan, zowel geestelijk als lichamelijk, is een blijvende factor in hun leven. En dat kan ik na al deze verhalen heel goed begrijpen.

Persoonlijk hebben de gesprekken met de geïnterviewden mij erg geraakt. Omdat ik het leven van deze kinderen in tehuizen niet kende en ik geen idee had wat er binnen de muren allemaal plaats vond zonder dat iemand er iets van zei, het kon immers gewoon gebeuren, ging er een wereld voor mij open. Mensen uit mijn omgeving kwamen na het lezen van mijn verslag met dezelfde reacties: 'dit wist ik helemaal niet' en 'goed dat er aandacht aan wordt besteed want iedereen zou dit moeten weten'. Ondanks alles vond ik het heel erg boeiend en fijn om de gesprekken te hebben mogen voeren. Ik heb er veel van geleerd en voelde dat de mensen het fijn vonden om hun verhaal te kunnen vertellen. Dat de verhalen allemaal als historische documenten zullen worden gearchiveerd vind ik geweldig. Maar vooral vind ik het belangrijk dat deze verhalen uit de Tweede Wereldoorlog die betrekking hebben op de historische buitenplaatsen, kastelen en landgoederen bewaard blijven voor de toekomst.

⁵² <https://oorloginarcadie.weebly.com/blogs/kind-van-de-oorlog>

Aanbevelingen voor verder onderzoek

In dit onderzoek heb ik alleen de mensen gesproken van Nederlandse komaf maar er waren natuurlijk ook buitenlandse kinderen op landgoederen zoals de Duitse kinderen op Rhienderstein in Brummen of de kinderen van het kindertehuis van de National Sozialistische Volkswohlfahrt in Huis te Heelsum in Heelsum. Door tijdgebrek ben ik daar niet aan toe gekomen om dat uit te zoeken of om mensen van toen te vinden voor een interview. Maar het levert vast ook bijzondere verhalen op.

Ook is het raadzaam om brieven en dagboeken te achterhalen van andere wees- en voogdijkinderen die tijdens de Tweede Wereldoorlog op een landgoed verbleven. Dit vergt een uitgebreider onderzoek in archieven. Tijdens mijn onderzoek waren de archieven zoals het stadsarchief Den Haag niet toegankelijk vanwege de RIVM-maatregelen met betrekking tot de Corona pandemie. Men had te maken met achterstanden en er werkten geen mensen die archiefstukken voor mij konden scannen.

Wat een heel mooi vervolgonderzoek voor de casus Kasteel Enghuizen zou kunnen zijn is te achterhalen hoe de Duitse bezetter, de Engelse en Oostenrijkse onderduiker de tijd hebben beleefd op het landgoed tijdens de Tweede Wereldoorlog. Zij waren allen tegelijk met de kinderen in en om het kasteel aanwezig. Door middel van interviews met ooggetuigen of hun nazaten, of het achterhalen van dagboeken en brieven kunnen nieuwe inzichten gekregen worden. Maar minstens zo belangrijk is volgens Fred Hierck die ik interviewde, een onderzoek te doen naar de mensen uit Hummelo die liefdevol de wees- en voogdijkinderen voor een aantal maanden hebben opgevangen in hun huis of boerderij. Fred heeft de opvang als heel bijzonder ervaren en hij vindt dat we min of meer verplicht zijn naar deze mensen toe om apart aandacht aan hen te besteden. Dagboeken en brieven van de leidinggevenden en het personeel van het gesticht of de onderwijzers van de school in Hoog-Keppel zijn ook niet onderzocht maar desalniettemin heel interessant. Het is misschien een idee de uitkomsten hiervan samen met de verhalen van de geïnterviewden bekend te maken onder de mensen die in Hummelo wonen. Omdat ik van de mensen uit Hummelo die ik ken als reactie op mijn verslag te horen kreeg dat ze van deze oorlogsverhalen nog nooit hadden gehoord, is het naar mijn mening mooi als hier op de een of andere manier blijvende bekendheid aan wordt gegeven.

Ik heb begrepen dat op Kasteel Hoensbroek, ondanks alle archiefstukken die het kasteel bezit over de Tweede Wereldoorlog, geen permanente aandacht aan het verblijf van de wees- en voogdijkinderen wordt besteed. Daar zou men in de toekomst misschien verandering in kunnen brengen.

Ook in de Vechtstreek is men niet op de hoogte van het feit dat er kinderen van de Martha-Stichting verbleven in de buitenplaatsen tijdens de Tweede Wereldoorlog. En dat terwijl dit zo'n belangrijke en bijzondere situatie is geweest in meerdere opzichten. Ook ben ik benieuwd naar de vraag waarom de eigenaren van de buitenplaatsen hun huis hebben afgestaan aan de kindertehuizen. In de korte tijd van mijn stage heb ik het antwoord hierop niet kunnen vinden mede vanwege het feit dat de mensen van de Stichtse Vecht of van Landschap Erfgoed Utrecht mij hierin niet verder konden helpen.

10. Conclusie Oral History als methode

Om de verhalen van ooggetuigen te bewaren in een archief is het noodzakelijk om van ieder interview een transcript te maken en dit samen met de randdocumenten op te slaan. Zodoende ontstaat er een historisch document waar mensen over honderd jaar nog steeds iets aan kunnen hebben voor een eventueel vervolgonderzoek. Dat een gesprek werd opgenomen was voor de verhalenvertellers geen enkel probleem. Het gaf zelfs rust omdat de verhalen niet werden genoteerd op papier. Dit laatste leidt namelijk af en de interviewer mist ook vaak delen van het verhaal tijdens het schrijven. Dat ieder interview anderhalf tot twee uur zou duren was van te voren bekendgemaakt en ook dat gaf rust.

Ik heb de oral history als methode als heel goed en bruikbaar ervaren. Het is een mooie manier om de mens met het persoonlijke verhaal als bron te gebruiken in de context van het grote verhaal, de grote geschiedenis. En juist die persoonlijke verhalen geven aan de grote context een extra gelaagdheid in de geschiedenis waardoor de geschiedenis meer gaat leven.

NB. Bij een groot aantal af te nemen interviews is het handig om vrijwilligers in te zetten maar deze interviewers moeten dan wel eerst worden klaargestoomd.

Het is raadzaam dat vrijwilligers van te voren:

- wegwijs gemaakt worden in de mondelinge geschiedenis;
- op de hoogte zijn van het project en het onderwerp;
- in een opleiding/training oral history worden voorzien;
- de bereidheid hebben om naast het interviewen de interviews uit te werken (transcriberen) wat veel tijd kost, en waarover van te voren afspraken gemaakt moeten worden.

Links/websites Oral History

Best Practices | Oral History Association
<https://www.oralhistory.org/best-practices/>

Susan Hogervorst (stagebegeleider vanuit Open Universiteit
Oral History, de Tweede Wereldoorlog
<https://www.esciencecenter.nl/projects/evidence/>

Hoe transcribeer je een interview? | Voorbeelden & vergelijking software
<https://www.scribbr.nl/onderzoeksmethoden/interview-transcriberen/>

Voorbeelden van oral history
<http://getuigenverhalen.nl/home>
<http://getuigenverhalen.nl/interview/interview-01-deel-1>

Leren luisteren
https://cagnet.be/files/original/52489/2017-handleiding_mondelinge_geschiedenisCAG_extern.pdf

Handleiding Oral History - Erfgoed Gelderland
<https://erfgoed gelderland.nl/oral-history/>

Oral History – literatuur | Huizinga Instituut
<https://www.huizingainstituut.nl/working-group/oral-history/oral-history-literatuur/>

De training zal gegeven worden door Else Gootjes van Erfgoed Gelderland. Zij verzoekt jullie voorafgaand aan de cursus deze drie afleveringen van ieder ongeveer 3 minuten over de Razzia van Putten bekijken:

Aflevering 1: <https://www.youtube.com/watch?v=HCeOJa8-LLU>

Aflevering 2: <https://www.youtube.com/watch?v=P9T0xq8-92M>

Aflevering 3: <https://www.youtube.com/watch?v=w50COKkaNkw>

Goed om te weten: rechts onderin kan de ondertiteling bij de films worden aangezet.

Wat is oral history? Contactpersonen Erfgoed Gelderland
<https://erfgoed gelderland.nl/nieuws/historische-verenigingen-over-oral-history/>

11. Bijlage

Overzicht van landgoederen in Nederland die onderdak hebben geboden voor Nederlandse wees- en voogdijkinderen, maar ook voor kinderen van de Duitse bezetter of Duits- Joodse vluchtelingen tijdens de Tweede Wereldoorlog

Om een idee te krijgen welke landgoederen ook kinderen uit bijvoorbeeld Duitsland hebben opgenomen tijdens de Tweede Wereldoorlog, of hebben kunnen fungeren als school, volgt hieronder een overzicht maar door de beperkte tijd van de stage is dit overzicht niet volledig en zou in een vervolgonderzoek kunnen worden aangevuld.

Kasteel Bethlehem in Maastricht:

Nationale Jeugdstorm, de jongerenbeweging van de Nationaal Socialistische Beweging.⁵³

Kasteel Hoensbroek in Hoensbroek:

Wees- en voogdijkinderen uit het kindertehuis 'Meerzicht' in Velsen-Noord.

Kasteel Enghuizen in Hummelo:

Wees- en voogdijkinderen uit het tehuis Diaconie Weeshuis in Den Haag.

Buitenplaats Over-Holland in Nieuwersluis:

Wees- en voogdijkinderen uit de Martha-Stichting in Alphen aan de Rijn.

Buitenplaats Sterreschans in Nieuwersluis:

Wees- en voogdij baby's, ook van Joodse komaf, van de Martha-Stichting.

Het huis deed ook dienst als school voor de kinderen die verbleven op Over-Holland.

Kasteel Eerde in Ommen:

Duits- Joodse vluchtelingenkinderen woonden hier en kregen onderwijs op deze Quakersschool tot december 1943. Geëvacueerde kinderen van de Hitlerjugend uit Osnabrück trokken daarna in het kasteel.⁵⁴

Landgoed Ockenburg in Den Haag:

Joodse vluchtelingenkinderen uit Wenen, onder begeleiding van 5 Rooms Katholieke nonnen (1938). Vlak na de inval van Duitsland in mei 1940 moesten de kinderen dit landgoed verlaten en werden ze onder gebracht in pleeggezinnen in Den Haag. Velen werden uiteindelijk getransporteerd naar Duitsland en kwamen om in de vernietigingskampen.⁵⁵

Landgoed Huis ten Vijver in Wassenaar:

Dit was het landgoed van het echtpaar Kröller-Müller dat het huis in 1939 niet bewoonde. Op dat moment werd het een onderkomen voor Joodse vluchtelingenkinderen. Ook zij moesten het huis weer verlaten toen de Duitsers Nederland binnenvielen in mei 1940. De kinderen werden ondergebracht in pleeggezinnen in Den Haag. De meesten hebben de

⁵³ Vogelzang, F. *Nieuwe functies voor kastelen en buitenplaatsen. Een eeuw herbestemming*. NKS. (Wijk bij Duurstede 2016) 182.

⁵⁴ <https://www.oudommen.nl/14-scholieren-quakerschool-eerde-vermoord-in-wo-2/> (laatst gezien 21 mei 2021).

⁵⁵ <https://www.joodserfgoeddenhaag.nl/duitse-en-oostenrijkse-vluchtelingenkinderen-in-den-haag-2/> (laatst gezien 21 mei 2021).

oorlog niet overleefd in verband met deportatie naar Duitsland. Het huis is in 1943 afgebroken vanwege de aanleg van de Atlantikwall.⁵⁶

Landgoed De Breul in Zeist:

Hier zaten ook kinderen uit Den Haag tijdens WOII. Maar dat was na de oorlog in 1946: het Jezuieten jongensinternaat.

Kasteel Wijchen:

Opvang voor moeilijk opvoedbare kinderen.

Kloosters met een school: vaak gewezen kastelen tot klooster gemaakt met een school er bij. Vooral opvang voor kinderen met een geestelijke beperking.

Rhienderstein te Brummen:

Duitse kinderen.

Huis te Heelsum in Heelsum:

Kinderen van het kindertehuis van de National Sozialistische Volkswohlfahrt.

⁵⁶ <https://www.joodsergoeddenhaag.nl/duitse-en-oostenrijkse-vluchtelingenkinderen-in-den-haag-2/> (laatst gezien 21 mei 2021).

Website

Een overzicht van geëvacueerde inrichtingen op 15 mei 1944

http://resolver.kb.nl/resolve?urn=urn:gvn:EVDO02:NIOD05_4187&role=pdf